

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Škulj

**PSIHOAKTIVNE SUBSTANCE (THC, MESKALIN IN OPIJ) V
LITERATURI 19. IN 20. STOLETJA**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Škulj

Mentorica: asist. dr. Ksenija Šabec

**PSIHOAKTIVNE SUBSTANCE (THC, MESKALIN IN OPIJ) V
LITERATURI 19. IN 20. STOLETJA**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

PSIHOAKTIVNE SUBSTANCE (THC, MESKALIN IN OPIJ) V LITERaturi 19. IN 20. STOLETJA

Pričujoča diplomska naloga obravnava vprašanje uporabe psihoaktivnih substanc (THC, meskalin in opij) v literaturi, natančneje romanah in esejih 19. in 20. stoletja. Ker pa sta oba elementa, tako droge kot literatura odvisna od veliko dejavnikov (od zgodovine do biokemije), se diploma prične z opisom psihoaktivnih substanc in njihovega delovanja na človeške možgane. Sledi zgodovina vsake substance posebej. Za tem pridemo do glavnega dela diplomske naloge, ki obravnava uporabo psihoaktivnih substanc v literaturi. Za lažji pregled so substance in literatura razvrščene v tri poglavja: THC, meskalin in opij. V vsakem poglavju so obravnavani posamezni avtorji, ki veljajo za »klasike« glede literature drog. Poleg tega za vsak »stil« literature veljajo določene značilnosti. Tako je konopljna literatura prežeta z skrivnimi združbami, skrivnostmi in dvojnostjo, za »meskalinjansko« literaturo je značilno iskanje »drugačnih stanj zavesti« oziroma nekakšne »višje resnice«, narkotična literatura pa se ne more oddaljiti od sveta sanj in je večkrat polna opisovanj zasvojenosti. Cilj diplome je iskanje značilnosti posameznih »stilov«, njihove podobnosti in različnosti.

Ključne besede: *psihoaktivne substance, droge, literatura, 19. stoletje, 20. stoletje.*

PSYCHOACTIVE SUBSTANCES (THC, MESKALIN AND OPIUM) IN THE LITERATURE OF THE 19th AND 20th CENTURY

This graduate thesis deals with the problem of the use of psychoactive substances (THC, mescaline and opium) in literature, more precisely in novels and essay of the 19th and 20th century. Since the two elements, that is literature and drugs, are highly dependant on other factors (from history to biochemistry) the graduate thesis starts with the description of the three different substances and their effect on the human brain. Following are the separated histories of the three substances. After this we come to the main part of the diploma, which discusses the use of psychoactive substances in literature. The literature is divided into chapters (THC, meskalin and opium) for easier examination. In every chapter the analysis focuses on different authors that are known as "classics" of the literature of drugs. Besides, every different "style" has its own characteristics. Thus cannabis in literature is imbued with secret groups and duality; mescaline in literature looks for "altered states of consciousness" and "higher truths"; narcotic literature is inseparable with dreams and tends towards descriptions of addiction. The goal of the present graduate thesis is the analysis of the different "styles", their resemblances and differences.

Key words: *psychoactive substances, drugs, literature, 19th century, 20th century.*

KAZALO

1. UVOD.....	5
2. OPIS PSIHOAKTIVNIH SUBSTANC IN NJIHOVEGA DELOVANJA	9
3. UŽIVANJE PSIHOAKTIVNIH SUBSTANC V ZGODOVINI.....	16
3.1 KONOPLJA (THC)	19
3.2 PEJOTL (MESKALIN)	23
3.3 MAK (OPIJ).....	25
4. PSIHOAKTIVNE SUBSTANCE V SODOBNOSTI.....	31
5. UPORABA PSIHOAKTIVNIH SUBSTANC V LITERATURI.....	36
5.1 KONOPLJA (THC)	39
5.2 PEJOTL (MESKALIN)	48
5.3 MAK (OPIJ).....	58
6. SKLEPNO POGLAVJE.....	69
7. VIRI IN LITERATURA.....	74

1. UVOD

Uporaba psihoaktivnih substanc je prisotna že tisočletja. Ne moremo reči, da človek ni vedel za psihoaktivne učinkovine rastlin, ki jih je nabiral, saj jih je s tem tudi raziskoval. Po vsej verjetnosti se je človek naučil o psihoaktivnosti rastlin iz vedenja živali, ki so uporabljale določene rastline (Plant 1999). Obstajajo teorije, ki povezujejo človekovo abstraktno mišljenje in uporabo psihoaktivnih substanc (Rudgley 1993),¹ takšne, ki celotno človeško evolucijo (od sestopa iz drevesa do razvoja jezika) povezujejo s psihoaktivnimi substancami (McKenna 1992),² ter drugačne, ki željo po spreminjanju stanja zavesti postavljajo ob bok primarnim človekovim potrebam, kot sta spanje in hranjenje (Siegel 2005).³

Človek je očitno fasciniran s spremenjenimi stanji zavesti. Zdi se, kot da bi nas k temu usmerjala nekakšna univerzalna želja. Že otroci s svojimi igrami vrtenja in obračanja pridejo v sicer kratkotrajna, a drugačna stanja, v svetove, ki so različni od vsakdana. Zdi se, kot da človek potrebuje ta spremenjena stanja zavesti za normalno delovanje, prav tako kot potrebuje sanjanje. Lahko pa se vprašamo: ali je mogoče, da bi imela ritualna uporaba psihoaktivnih substanc enako funkcijo kot sanjanje; torej da s konzumacijo le-teh razbremenimo naše nezavedno?

To diplomsko delo je poskus študije literature, ki na različne načine obravnava psihoaktivne substance. Literatura predstavlja eno izmed mnogih oblik človekove dejavnosti, kot taka pa nam lahko veliko pove o človeku samem. V raziskavo moramo poleg analize literature vključiti še druge dejavnike, ki nanjo vplivajo: pomemben je širši

¹ Richard Rudgley (antropolog) v svoji knjigi *The Alchemy of Culture* (1993) povezuje nastanek človekovega abstraktnega mišljenja z ritualnim konzumiranjem psihoaktivnih substanc. Dokazuje najde v abstraktnih geometrijskih jamskih slikarjih.

² Terence McKenna (filozof in etnobotanik) je najbolj znan po svoji teoriji o vplivu psihoaktivnih substanc na človekov razvoj. Že človekov sestop iz drevesa na trdna tla (torej prehod iz drevesne opice v *homo erectusa*) naj bi bil pogojen s psilocibinom, ki ga vsebuje veliko vrst gobic (s skupnim imenom jih v slengu poznamo kot nore gobice). Po McKennovem mnenju naj bi človeku uporaba te halucinogene substance, ki naj bi mu omogočila večjo širino zavesti, omogočila tudi razvoj jezika (McKenna 1992).

³ Ronald K. Siegel (psihofarmakolog) v svoji knjigi *Intoxication: The Universal Drive for Mind-Altering Substances* (2005) poda teorijo, da naj bi bilo spreminjanje zavesti prav tako »primarna potreba«, kot sta hranjenje in spanje.

družbeni kontekst, politične okoliščine, zgodovina substanc, življenja samih avtorjev, okoliščine, v katerih so dela nastala, katere substance so ali niso konzumirali, njihove fascinacije in še marsikaj, kar bi bilo treba vključiti v delo, a zaradi omejena obsega to ni bilo mogoče.

Številni avtorji so se že posvetili temi »droge in literatura«, saj sta to dve dinamični komponenti človeške dejavnosti, ki sta se na nek način skupaj razvijali in prežemali med seboj in drugimi področji. To prežemanje pa se nadaljuje tudi v sedanjosti. Droge je potrebno razumeti v kontekstu kulture, zgodovine, farmakologije. Prav tako so literarna dela, ki jih analiziram, tako produkt avtorjevih lastnih motivacij in želja kot tudi navedenih kontekstov.

Glavni cilj tega diplomskega dela je kritična analiza uporabe psihoaktivnih substanc oziroma drog v literaturi. Raziskovalno vprašanje, ki sem si ga zastavila pa je naslednje: na kakšen način so izbrani literati 19. in 20. stoletja občutili psihoaktivne substance in kako so ta doživljanja zapisali. Osrednja teza diplomskega dela, ki jo izpeljujem iz postavljenega raziskovalnega vprašanja namreč je, da je človeštvo od nekdaj uporabljalo psihoaktivne substance tako v zdravstvene, magijske in religijske namene kot tudi v procesu umetniškega delovanja, v mojem primeru literarnega. Literati so velikokrat posegali po opojnih substancah, ki so jih uporabili kot navdih. Poskusila bom analizirati izbrana literarna dela, ki vključujejo različne opise spremenjenih stanj zavesti kot posledice uporabe psihoaktivnih substanc. Tako bom skušala ugotoviti, kakšne so specifične lastnosti teh opisov, ali so si ta pričevanja podobna ali popolnoma različna oziroma kako so literati doživljali spremenjena stanja zavesti. V raziskavo sem vključila sledeče avtorje, ki sem jih razvrstila v tri skupine, glede na substanco, ki so jo največ konzumirali in opisovali. Za konopljo oziroma THC so prišli v poštev Charles Baudelaire, Jean Nicolas Arthur Rimbaud, Fitz Hugh Ludlow, Walter Benjamin in Vladimir Bartol. Za predstavnike pejotla oziroma meskalina sem izbrala Lewisa Carrolla, Carlosa Castanedo, Aldousa Huxleyja in Jean-Paula Sartra. V poglavje o maku oziroma opiju sem vključila Samuela Taylorja Coleridgea, Thomasa De Quinceyja, Charlesa Baudelaira, Jeana Cocteauja, Aleisterja Crowleyja in Williama S. Burroughsa.

Diplomsko delo sem strukturirala na takšen način, da bom na začetku dela za lažje razumevanje na kratko razložila delovanje psihoaktivnih substanc na človekovo telo, natančneje na naše možgane ter posledično kako to vpliva na našo percepcijo realnosti. Nato bom opisala njihovo uporabo v zgodovinskem kontekstu tradicionalnih in sodobnih diferenciranih družb.⁴ Omejila se bom na tri psihoaktivne rastline, to so konoplja, pejotl in mak, saj imajo zanimivo zgodovino, vsaka od njih pa spada v različno kategorijo (učinki substanc so si med seboj popolnoma različni, zato tudi človekovo doživljanje pod njihovim vplivom), poleg tega so jih literati pogosto uporabljali. Temu poglavju sledi osrednji del, ki se ukvarja z uporabo psihoaktivnih substanc v literaturi. Posvetila se bom tistim literarnim delom, ki opisujejo občutenja pod vplivom psihoaktivnih substanc. Tu bom razlikovala med zapisi, ki so nastali že med uporabo psihoaktivnih substanc, in tistimi, ki so nastali po teh izkušnjah in bili od njih navdahnjeni. Tudi tu se bom omejila na že prej omenjene rastline. Sledi sklepno poglavje, v katerem bom poskusila zajeti ključne ugotovitve.

Odnos do drog in njihov pomen sta odvisna predvsem od konteksta in zgodovine. Sodobne, torej visoko diferencirane družbe nikakor ne znajo primerno delovati z drogami. To naj bi izhajalo iz njihove diferenciacije socializacijskih razmerij, kot so magija, mit ter ritual. Gre za to, da je sodobna družba tista, za katero droge predstavljajo problem, čeprav so jih poznale vse družbe pred njo. Skoraj vsaka družba v preteklosti je namreč poznala vsaj eno substanco, ki je bila prepovedana iz določenih razlogov. Sodobna družba pa je določenim substancam nadela etiketo škodljivosti, s čimer naj bi varovala zdravje posameznikov (Kvaternik Jenko 2006). Vendar to ne velja za vse substance: alkohol in tobak sta v naši družbi na primer dovoljena, čeprav vemo za njuno škodljivost.

Droge so bile na različne načine vedno prisotne v človekovem življenju (medicina, religija), vendar je bila njihova uporaba večinoma ritualizirana. Takšna ritualizirana

⁴ Pojem sodobne diferencirane družbe se navezuje na proces družbene diferenciacije, kar pomeni, da postajajo institucije in vloge, ki oblikujejo družbeni sistem, vse bolj diferencirane in specializirane. Religija in država se ločita, družinska in ekonomska sfera postaneta vse bolj diferencirani in specializirani za manj funkcij (Haralambos in Holborn 2005: 882).

uporaba se v sodobni družbi izgubi. V tradicionalni družbi so uporabniki konzumirali droge, da bi prišli do drugačnih stanj zavesti, še bolj pomembno pa je bilo, da bi prišli v stik z bogom, duhovi itd. V sodobni družbi pa uporaba večinoma ostaja le pri prvem. Dejstvo je, da je diferencirana družba dejansko nesposobna videti tudi pozitivne dejavnike določenih psihoaktivnih substanc, če le-te niso uporabljene v striktno medicinske namene. Obenem je droga postala blago ter kot taka vir izrednega zaslužka na črnem trgu. Ta denar pa se uporablja tudi za financiranje orožja ali trgovanje z ljudmi (Kvaternik Jenko 2006).

Pri sestavljanju diplomskega dela sem se srečevala z velikimi težavami v zvezi z literaturo. V slovenščino je prevedenih zelo malo knjig in tudi originali oziroma angleški prevodi so pri nas težko dostopni ali celo nedostopni. Naj navedem primer: čeprav je *Phantastica* (1924) Louis Lewina izredno pomembno besedilo, nimamo ne prevoda v slovenščino, ne dostopnega izvoda v drugih jezikih. Zato sem si morala velikokrat pomagati z različnimi spletnimi knjižnicami določenih avtorjev, ki sem jih kot uporabljeno literaturo tudi navedla na koncu diplomskega dela. Na ta problem se tudi navezuje vprašanje selekcije literarnih del: zakaj sem na primer analizirala Aleisterja Crowleyja v originalu oziroma prevodu, medtem ko sem besedila Thomasa De Quinceyja črpala iz sekundarnih virov. V določenih primerih je bil kriterij pomembnost del, vendar sem morala velikokrat le-tega zlasti zaradi nedostopnosti, opustiti.

V poglavju, ki sledi, nameravam najprej opisati psihoaktivne substance in na kratko razložiti, kako delujejo na človeka kot biološko entiteto. Najprej bom razložila, kaj spada v definicijo droge oziroma psihoaktivne substance, nato pa raziskala vsako izbrano psihoaktivno substanco (THC, meskalin in opij) posebej.

2. OPIS PSIHOAKTIVNIH SUBSTANC IN NJIHOVEGA DELOVANJA

Z besedo droga oziroma psihoaktivna substanca po navadi mislimo na substanco, ki namesto da je »prevzeta« od telesa, je od nje »prevzeto« telo. Je kemična substanca, ki deluje na centralni živčni sistem. Spremeni delovanje možganov, to pa se kaže kot spremenjena percepcija, razpoloženje, obnašanje itd. Beseda droga⁵ izhaja iz grške besede *phármakon*, ki hkrati pomeni tako zdravilo kot strup. Genialna beseda, ki nakazuje dvorezni meč psihoaktivnih substanc: z njimi lahko tako zdravimo kot tudi uničujemo. Pokaže nam, da niso droge tiste, ki so nevarne, temveč njihova uporaba. Droge so na svetu že ves čas, človek pa je tisti, ki določa, kako bodo uporabljene. Lahko so uporabljene rekreacijsko (človek zavestno spreminja svoje zaznavanje), kot enteogeni⁶ (v smislu eteričnega oziroma duhovnega namena) ter na področju uradne in alternativne medicine.

Rastline z vsebnostjo psihoaktivnih substanc rastejo po skoraj celotni zemeljski površini. Le malo je takšnih področij, na katerih ne bi zrasla prav nobena rastlina, ki bi vsebovala psihoaktivne substance. Zakaj natančno določene rastlinske vrste vsebujejo psihoaktivne substance, ni povsem jasno. Poglejmo si dve najbolj uporabljeni teoriji. Prva pravi, da bi bile te substance lahko »odpadni material« metabolizma rastline – saj se pri večini teh »svetih« rastlin kot psihoaktivna substanca pojavlja nitrogen, ki naj bi ga izločala rastlina. Bilo bi pričakovati, da bomo določeno nitrogensko sestavo našli v vsaki rastlini, a je ne. Zato obstaja druga teorija: ker je velika večina teh substanc toksična v veliki meri, naj bi psihoaktivne substance ščitile rastlino pred živalmi. Tudi ta teorija ni zdržala, saj se je pokazalo, da se določene živali pravzaprav hranijo celo s strupenimi rastlinami, na katere so očitno imune (Schultes in drugi 2001).

⁵ Slovenska beseda »droga« in angleška beseda »drug« nista v pravem sorazmerju. Medtem ko se v angleščini beseda »drug« dejansko uporablja v smislu tako zdravila kot tudi droge – torej nečesa, ki je pojmovano kot škodljivo –, se slovenska beseda droga večinoma uporablja le za psihoaktivne substance, po možnosti z negativno konotacijo, veliko manj pa se jo uporablja za snovi v zdravilstvu, čeprav je ta uporaba možna.

⁶ Enteogen je psihoaktivna rastlina (oziroma substanca), ki se uporablja, da bi doživeli duhovne ali mistične izkušnje. Gre za uporabo psihoaktivnih rastlin na področju magije ali religije, da bi dosegli stik z »višjim« itd. (Schultes in drugi 2001).

Tako torej ostaja uganka, zakaj določene rastline vsebujejo substance, ki aktivno delujejo na mentalne in emocionalne funkcije človeka. Toda ali ni nenavadno, da ima človek v lastnih možganih prav take receptorje, na katere se lahko te psihoaktivne substance vežejo? Je to le naključje ali lahko pritrdimo teorijam, da so imele psihoaktivne substance velik vpliv na razvoj človeka? Zakaj vsebujemo te substance in ali ima to vprašanje sploh smisel, kajti če ne bi imeli določenih receptorjev, na katere se vežejo določene psihoaktivne substance, potem morda tudi teh substanc ne bi doživljali kot psihoaktivnih?

Večina psihoaktivnih snovi, ki jih najdemo v rastlinah, je organske sestave. To pomeni, da predstavlja ogljik bistven del njihove kemijske strukture. Psihoaktivne substance delimo na dve veliki skupini: tiste, ki vsebujejo dušik (alkaloidi in podobne), ter tiste, ki ga ne (THC). Prva skupina je veliko bolj pogosta kot druga. Alkaloidi⁷ so skupina okoli 5000 spojin s kompleksno molekulsko zgradbo, ki poleg dušika vsebujejo še ogljik, kisik ter vodik. Večina zdravilnih, halucinogenih in strupenih rastlin dolguje svoje psihoaktivne lastnosti prav alkaloidom (najpogostejši: morfin, nikotin, strihnin, kofein). Veliko psihoaktivnih alkaloidov je indolov (LSD, heroin), ki so po večini derivati triptamina. Molekulska formula indolov je velikokrat strukturno podobna serotoninu (5-hidroksidimetiltriptamin) (Schultes 1976).

Za podrobnejšo obravnavo sem izbrala tri psihoaktivne rastline in njihove aktivne substance: konoplja, ki vsebuje THC, pejočl, ki vsebuje meskalin in mak, iz katerega se prideluje opij (opij sestavlja več alkaloidov, kot bomo videli v nadaljevanju). Predstavila jih bom posamično, saj ima vsaka substanca drugačen vpliv na človekovo doživljanje časa in prostora ter na njegovo čustvovanje in mišljenje.

Konopljo (*Cannabis*, podvrste: *sativa*, *indica* ter *ruderalis*) sestavlja veliko število kemijskih spojin. Najpomembnejša psihoaktivna substanca je THC, z daljšim imenom tetrahydrocannabinol, ki se veže na receptorje v naših možganih, imenovanih kanabinolski receptorji, z oznako CB. Poleg tega vsebuje konoplja še različne kanabinoide: kanabigerol (CBG), kanabikromen (CBC), kanabidiol (CBD), delta-8-THC, kanabiciklol

⁷ Dušikova rastlinska baza, ki lahko močno deluje na človekov organizem.

(CBL), kanabinol (CBN), kanabitriol (CBT) in kanabavarin (THCU). Te substance vplivajo predvsem na centralni živčni sistem in privedejo do blage evforije, nekakšnega občutka zasanjanosti, neagresivnosti. Vendar pa so lahko učinki konoplje izredno različni. Praktično skoraj vse vpliva na to, kako bo ta droga vplivala na posameznika. Učinek je odvisen od količine uporabljene substance, vrste (*ruderalis* ima manj THC-ja kot na primer *sativa*), osebnosti in počutja posameznika, časa itd. Najbolj značilno stanje, ki naj bi ga človek dosegel pri uporabi konoplje, je nekakšno stanje zasanjanja. Spremenjena je zaznava časa in občasno tudi prostora. Čuti so izostreni: vid, okus, tip, sluh in vonj zaznavajo stvarnost na drugačen, bolj intenziven način. Vpliv konoplje v grobem delimo na dva načina oziroma dve stanji: »*high*« (ki je bolj značilen za vrsto *sativa*) in »*stoned*«⁸ (značilen za vrsto *indica*). Prvega spremlja rahla evforija, smeh, ki je občasno neustavljiv, nekakšna notranja sproščenost oziroma zadovoljstvo. Drugi učinek je popolno nasprotje: gre zadetost, kjer so udi težki (kot bi bili iz kamna, od tod tudi ime), mišice utrujene. Na to razliko vplivajo kanabinoidi, ki so drugače razporejeni v obeh vrstah (Konoplja.org 2007).

Meskalin je močan fenetilamin, prisoten je v več vrstah kaktusov, npr. v pejotlu (*Lophophora williamsii*, *Lophophora diffusa*), nepravih pejotlih ali »*peyotilli*« (*Ariocarpus retusus*, *Ariocarpus fissuratus*, *Astrophyton asterias*, *Aztekium riterii*) ter san pedru (*Trichocereus pachanoi*). Najbolj uporabljen je kaktus pejotl,⁹ ki predstavlja pravi zaklad psihoaktivnih substanc, saj je bilo izoliranih že več kot 30 alkaloidov. Vsak izmed njih je na določen način aktiven, čeprav njihovi učinki niso popolnoma razumljeni. Glavni alkaloid je imenovan feniletilamin, ki vpliva na vizualni center, zato sproža halucinacije oziroma »vizije«. Drugi so odgovorni za spremembe v zaznavanju pri ostalih čutih. Intoksikacija z meskalinom naj bi bila ena izmed najbolj kompleksnih in variabilnih. Zanje so značilne vizije živih barv ter njihove kalejdoskopske igre. Posamezniki naj bi občutili breztežnost, depersonalizacijo in izgubili občutek za čas. Vendar obstajajo velike razlike med intoksikacijo s pejotlom ali meskalinom. Medtem ko

⁸ Za angleške besede sem se odločila ker v slovenščini ni pravega prevoda, oziroma se v slengu uporabljajo kar angleške verzije.

⁹ Večinoma se uporablja vrh kaktusa, imenovan tudi »gumb«. Le-ta se ponavadi posuši, lahko pa se ga použije tudi surovega.

staroselci v obredih použijejo svež ali suh kaktus – kar pomeni, da nanje vplivajo vsi prisotni alkaloidi – je meskalin le eden izmed njih in mora biti iz kaktusa izoliran, kar pomeni, da je njegova uporaba omejena na zahodne kulture. Zato ne smemo enačiti vizij, ki so jih občutili šamani, s tistimi, ki so jih občutili ljudje, ki so použili meskalin (Schultes 1972).

Opij, derivat vrtnega maka (*papaver somniferum*), ima intenziven vonj, podoben vonju maka. Je trpkega, grenkega okusa. Njegova barva je lahko temno rjava (svež opij) ali svetlo rjava (suh opij). Sveži opij je mehak, vlažen in lepljiv, suh pa trd in zrnast. Poleg pogače (preparirani surovi opij) se ga lahko dobi tudi v zmleti obliki (pomešan s sladkorjem) ali tinkturi (alkoholni raztopini) imenovani laudanum. Slednja oblika se dobi predvsem kot medicinski preparat opija. Pomembne sestavine opija so alkaloidi. V opiju so doslej našli 27 različnih narkotičnih alkaloidov. Ti alkaloidi se nahajajo v različnih odstotkih. Največ je morfina (do 18 %), narkotina (do 5 %) in kodeina (do 12 %). Skupno je alkaloidov do 25 %, ostalih 75 % predstavljajo rastlinski elementi (organske kisline, smole, olja, sladkorji itd.). Poleg opija se iz vrtnega maka pridobiva še morfin, heroin, kodein ter sintetične droge, kot je metadon (Erowid.org 2007).

Ko so kemijske raziskave rastlin z vsebnostjo psihoaktivnih substanc napredovale, torej ko je znanstvenikom uspelo izolirati – in s tem dokončno determinirati – tiste substance, ki so psihoaktivne, je prišlo do zanimivih spoznanj. Ena izmed teh je, da so določene spojine izredno podobne spojinam v človekovem telesu. Tako je kemijska zgradba psilocibina in psilocina (ki sta prisotna v določenih vrstah gob, pogovorno imenovanih »nore gobice«)¹⁰ zelo podobna strukturi serotonina, torej hormona, ki nastaja v človekovih možganih (Schultes in drugi 2001).

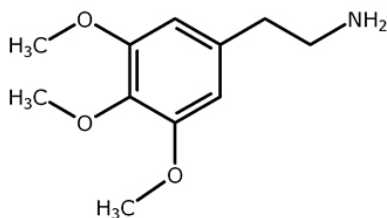
To pa ni edini primer: podobnost kemijske formule meskalina in noradrenalina nas prav tako preseneti (glej sliki 3.1 in 3.2). Na to podobnost je leta 1952 opozoril dr. Humphrey

¹⁰ Bolj primeren je angleški izraz »*Magic Mushrooms*«, saj govori o čarobnosti teh spremenjenih stanj zavesti; medtem ko ima slovenski pridevnik »nore« peyorativen prizvok – spremenjena stanja zavesti povezuje predvsem z mentalnimi boleznimi.

Osmond in njegov kolega John Smythies. Noradrenalin¹¹ je hormon, ki ga izloča nadledvična žleza. Deluje kot nevrottransmitter,¹² ki ga izločajo nevroni med sinaptično transmisijo.¹³ Je eden t.i. »stresnih hormonov«, ki delujejo na del možganov, kjer se kontrolira impulzivnost in pozornost. Deluje na simpatični¹⁴ živčni sistem (Schultes in drugi 2001).

Slika 3.1:

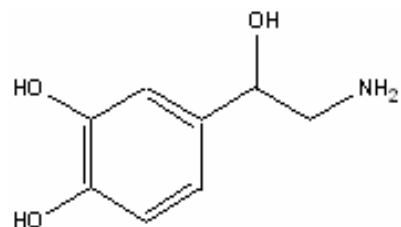
Kemijska formula *meskalin*
(3,4,5-trimetoksifeniletilamin)

Vir: glej.¹⁵

Slika 3.2:

Kemijska formula *noradrenalin*

Vir: glej.¹⁶

Ta podobnost med substancami bi lahko delovala, »kot podobni ključi ustrezajo isti ključavnici« (Schultes in drugi 2001: 185). Ali nam lahko ta neverjetna podobnost res nakazuje neko zgodnejše vplivanje psihoaktivnih snovi na naše telo? Je bila naša evolucija resnično povezana s konzumacijo teh snovi, kot trdi McKenna v svoji knjigi *Food of the Gods* (1992)? Avtor namreč poda teorijo, da naj bi človek zaradi konzumacije psilocibinskih gob prišel do »iznajdbe« jezika, pred tem pa naj bi bile prav te gobe povod za sestop iz drevesa – začetek človeka kot *homo erectusa*. Zanimivo pa je tudi, da so določene snovi že prisotne v našem telesu, npr.: dimetiltriptamin (DMT), ki naj bi nam omogočal sanjanje. V času sanjanja telo pade v stanje znižane aktivnosti: temperatura se zniža, dihanje in srčni utrip postaneta neredna, le aktivnost očesne mišice

¹¹ Nevrottransmitter, ki skrbi za krvni pritisk in srčni utrip, pa tudi za občutek lakote, žeje, emocije itd.

¹² To je kemična snov, ki služi za prenašanje sporočil po centralnem živčnem sistemu. Nastaja v nevronih ter se prenaša po aksonih do sinaps ter naprej do drugih nevronov (Plant 1999).

¹³ To je prenašanje nevronov po aksonih med sinapsami.

¹⁴ Je del vegetativnega živčnega sistema, ki ni pod vplivom naše volje in vpliva na delovanje notranjih organov.

¹⁵ http://www.erowid.org/chemicals/show_molecule.php?i=mescaline/mescaline_2d.gif, 1. april 2007.

¹⁶ <http://www.farmakologija.com/materia/images/noradrenalin.gif>, 1. april 2007.

(REM), notranjega ušesa in genitalij se poveča. Prav tako se poveča intenzivnost delovanja možganov (Plant 1999).

Sposobnost kognitivne in lingvistične aktivnosti je povezana z velikostjo in organizacijo človeških možganov. Lucidno mišljenje pa je povezano z našo imaginacijo. Psihoaktivne substance podajo možnost večje/boljše imaginacije, torej izboljšujejo strukturo mišljenja, ne pa tudi strukture možganov. V tem primeru bi se med raziskovanjem vpliva psihoaktivnih substanc že morale pokazati nekakšne strukturne spremembe v samih možganih. Človeški možgani so tako ves čas podvrženi informacijam, ki jih preko čutov pridobivajo iz okolja. Procesirajo se preko nevrottransmitterjev, ki pa lahko pridejo pod vpliv različnih psihoaktivnih substanc. Zato je človekova »resnica« (to je zunanji materialni svet) odvisna od kemijskega ravnovesja v samem telesu. Različne kemijske snovi vplivajo na različne dele možganov, ki vsebujejo določene nevrottransmitterje. Zato prihaja pri različnih psihoaktivnih substancah do različnih »popačitev« te tako imenovane »realnosti«. Podobnost droge določenemu nevrottransmitterju določa, kako bo droga vplivala na naše zaznavanje ali občutje (na primer LSD in serotonin). Ne moremo se čuditi dejstvu, da so bili predstavniki prazgodovinskega človeka fascinirani nad takšnimi »drugačnimi stanji zavesti« in da so jih imeli za nekakšen nadnaraven svet pojavov. Ko si človek po lastni volji spreminja kemijsko sestavo v možganih, postane drogiranje kulturni fenomen. Na tem mestu lahko trdimo, da je drogiranje specifično dejanje nekega živega bitja, katerega delovanje ni povsem potopljeno v instinktih. Tako človek razvije nekakšen zavesten odnos do drogiranja na način, da v njem išče nadnaravno, sveto. Po Tomcu naj bi obstajali vsaj trije razlogi, da je človek razvil takšen odnos do drogiranja. Kot prvo naj bi šlo za »občutenje ugodja ob deavtomatizaciji našega doživljanja«, pri katerem je pomembno vedeti, da določena psihoaktivna substanca deavtomatizira določen segment našega doživljanja. Drugi razlog naj bi bila specifičnost našega jezika, ki lahko opisuje tudi abstraktne pojme. Tretji razlog pa naj bi bil svet sanj, ki služi za razbremenjevanje vsakdana in ima po vsej verjetnosti še druge funkcije, ki so človeku še nepoznane. Med svetom sanj in njihovo jezikovno uporabo se pojavi kulturna razpoka v doživljanju pojavnega sveta. Tu naj bi bil tudi razlog, da je človek odprt drogiranju (Tomc 1999: 146–150).

Spreminjanje zavesti je prisotno v večini kultur, večinoma je to doseženo z uporabo psihoaktivnih substanc. Zato lahko sklepamo, da je to kulturna univerzalija, brez katere človek ne bi obstajal na način kot obstaja v sedanjosti. Ker pa sodobnost lahko razumemo le z ustreznim kontekstom, ni dovolj da razložimo vpliv psihoaktivnih substanc na naše telo, natančneje možgane, temveč moramo upoštevati tudi določen politični diskurz, ki poteka okoli teme drog. V ta namen moramo pogledati zgodovino psihoaktivnih substanc, ki so obravnavane v tem diplomskem delu: THC, meskalin ter različni alkaloidi, najbolj znani pod imenom opij. Ker pa so si te tri substance izredno različne (prav zaradi tega so tudi izbrane) se tudi njihove zgodovine razlikujejo. Konoplja je tako povezana z gospodarstvom, saj je poleg drogiranja uporabna tudi kot vir za vlakna in hrano. Zgodovina meskalina je povezana z ameriškimi staroselci in njihovimi religijami. Opij pa je treba proučevati v povezavi s politiko, saj je bila njegova uporaba že v 18. in 19. stoletju izredno razširjena – med drugim povzroči tudi dve tako imenovani opijski vojni. Zato sem se odločila, da bodo zgodovine teh substanc predstavljene ločeno, saj tako najlažje določimo njihove različne družbeno-zgodovinske kontekste.

3. UŽIVANJE PSIHOAKTIVNIH SUBSTANC V ZGODOVINI

Kdaj točno se je začela človekova tendenca po konzumaciji psihoaktivnih substanc, ni povsem jasno. Verjetno je, da se je človek seznanil z »močmi«, ki jih vsebujejo določene rastline, še v času, ko je eksperimentiral z užitnostjo še neznanih rastlin. Po McKenni naj bi prav to spoznanje doprineslo svoj delež v človekovi evoluciji, najbolj na področju jezika in kulture (glej McKenna 1992). Vendar ali je mogoče sprejeti hipotezo, da je bil človekov razvoj pogojen z uporabo snovi, ki so v našem času prepovedane? In če je to res, kakšne implikacije nam to prinese v razmišljanju o sodobni družbi?

Zgodovina se torej začne pri *homo sapiens sapiens*¹⁷ (oziroma mislečem predhodniku človeka), ki je v pozni kameni dobi (paleolitiku) živel v lovsko-nabiralniški družbi. Ker je verjetno, da je takratni človek poznal moči psihoaktivnih rastlin ter da je bil že takrat fasciniran s spremenjenimi stanji zavesti, lahko sklepamo, da človek zavestno uporablja psihoaktivne substance že okoli 10.000 let. Za to lahko najdemo dokaze tudi v arheoloških najdbah, na primer na kitajskem otoku Taiwan, blizu mesta Yangmingshan, kjer so našli glinene črepinje z vtisnjenimi dekoracijami iz konopljne vrvi. Po drugi strani pa zgodovinski dokazi pričajo o tem, da se je na specifičnih področjih kulture, kot sta umetnost ali religija, psihoaktivne substance uporablja okoli 5000 let. V dolini reke Huand He (Rumene reke) so našli ostanke oblek, narejenih iz konoplje (Booth 2003). V tem času so bile ženske zadolžene za nabiralništvo, torej lahko sklepamo, da se je znanje o zeliščarstvu, herbalni medicini in ne nazadnje tudi psihoaktivnih substancah začelo prav pri njih (Rudgley 1993: 14). Kako naj bi bili nabiralci (oziroma nabiralke) neopremljeni z znanjem o rastlinah, ki so jih nabirali?

Kot smo ugotovili, se v kameni dobi začne kopičiti znanje o rastlinah: užitnih, strupenih ter psihoaktivnih. To znanje se je naprej prenašalo z ustnim izročilom, do iznajdbe pisave. Vendar obstaja še drugačen način, s katerim nam je prednik sodobnega človeka zapustil zapise o določenih sekvencah svojega življenja. Eden izmed teh je

¹⁷ S tem ni mišljeno, da človek pred tem časom ni imel znanja o rastlinah, ki vsebujejo psihoaktivne substance, temveč le to, da (če seveda sledimo teoriji o evoluciji) šele tedaj »zaživi« nekakšen »bližnjik« oziroma »pravi« predhodnik sodobnemu človeku.

prazgodovinska umetnost, iz katere lahko izvemo vsaj nekaj o vlogi, ki so jo imele psihoaktivne substance v paleolitiku. Umetnost zgodnjega paleolitika večinoma vsebuje dvoje motivov oziroma načinov slikanja. To so figuralne podobe živali in abstraktni geometrijski znaki, iz česar lahko sklepamo, da se abstraktno mišljenje ni razvilo iz naturalističnih upodobitev ter praktičnega mišljenja, temveč da sta oba načina misli v tistem obdobju obstajala istočasno. Večina teh živalskih podob je naslikana kot mrtva, torej kot ulovljena hrana. Vendar pa živali niso upodobljene glede na njihovo »prehrambeno vrednost«, saj ni pravega razmerja med kvantiteto kosti določene živali in naslikanimi primeri iste živalske vrste. Tako so nekateri avtorji sklepali, da so slike na stenah jam bolj reprezentacija »lovske magije«, ki naj bi lovcu, s tem ko je žival narisal na steno, prinesla večje možnosti ulova te živali. Vendar pa ne moremo z gotovostjo vedeti, zakaj je takratni človek risal po jamah. Še večje težave pri dejanski razlagi stenskih podob živali predstavljajo abstraktne geometrijske podobe. Ena izmed teorij pravi, da so ljudje s pomočjo psihoaktivnih substanc iznašli oziroma razvili takšne simbole, torej so jih: ali dejansko videli (halucinacije) in jih nato narisali ali jih risali pod vplivom psihoaktivnih substanc (torej nekakšen tok zavesti). Poznamo pa tudi drugačne načine, da človeško telo oziroma možgane spravimo v zelo podobno stanje, kot je stanje zadetosti.¹⁸ To so na primer post, izčrpanost, duševne bolezni itd. (Rudgley 1993: 15–18).

¹⁸ Velik problem, ki se je pojavil pri pisanju diplomskega dela je bila izbira pravih besed. Velika večina literature je bila v angleškem jeziku, kar pomeni da sem za določene angleške besede morala najti slovenske besede, ki bi angleškimi čim bolj ustrezale. Kakšna je torej slovenska beseda, ki je najbolj primerna za stanje človeka pod vplivom psihoaktivnih substanc? Za angleško besedo *inebriation* lahko uporabimo besedi opitost (ki se sicer veliko bolj uporablja pri alkoholu, ne pa pri drugih psihoaktivnih substancah) in omamljenost. *Intoxication* lahko prevedemo z istima besedama kot *inebriation*, vendar se tu izgubi beseda *toxic*, ki pomeni strupeno. Sicer obstaja slovenska beseda intoksikacija, ki pa pomeni samo zastrupitev. Dejansko je težko najti pravo razmejitev, kdaj je substanca strupena, kdaj pa psihoaktivna oziroma tudi zdravilna. O tem so stari Grki očitno več vedeli, saj beseda *pharmakon* lahko pomeni tako zdravilo kot strup, razmejitev je le v količini določene substance. Druge slovenske besede, ki se uporabljajo za »biti pod vplivom psihoaktivnih substanc«, izhajajo iz slenga, najbolj uporabljena pa je »biti zadet«. Zadetost je tako celotno stanje omame zaradi uživanja mamila. Na tem mestu se pojavi dilema, katero besedo je primerno uporabiti. Beseda zadetost sicer ni prav primerna, saj njen knjižni pomen pomeni nekaj drugega, a po drugi strani tudi opitost ne, saj ne govorimo o alkoholu, omamljenost pa deluje dokaj arhaično. Ker pa vemo, da obstaja povezava med jezikom in kulturo, lahko le nakažemo na »problem« slovenskega besednjaka: dejansko se lahko uporabi le ena knjižna beseda za »biti pod vplivom psihoaktivnih substanc« (ne pa pod alkoholom) in to je omamljenost. Ker je v slengu teh besed več, sem se odločila za njihovo uporabo, saj je raznolikost lepša kot enoličnost, pri čemer izbrani slengi niso razumljeni pejorativno.

Kakšni so torej dokazi za tako imenovano psihedelično umetnost? Ali če vprašanje postavimo na drugačen način: kako smo lahko prepričani, da teh psihedeličnih vzorcev ni v človeški um prinesel na primer kakšen ritualni post, temveč zaužitje psihoaktivnih substanc? Po Rudgleyevem mnenju so dokaz za to tako imenovane »žerjavnice« [braziers], ki naj bi služile za žganje opija. Le-te so se pojavile na območju današnje Francije na začetku 4. tisočletja pr. n. št. ter se iz juga razširile proti severu. To naj bi bil tudi dokaz, da je bil opijski mak v bistvu »uvožen« iz juga. Vprašanje, ali so te »žerjavnice« resnično uporabljali za žganje rastlin, ki vsebujejo psihoaktivne substance, kot sta mak (*Papaver somniferum*) in konoplja (*Cannabis sativa*), ostaja neodgovorjeno. A vendar Rudgley navaja določene »dokaze«, ki naj bi potrdile tezo o uporabi psihoaktivnih substanc že v času zgodnjega paleolitika. Ena izmed teh naj bi bila najdba posod za shranjevanje substanc, ki naj bi bile podobne glavicici maka (Rudgley 1993: 27).

Če bi v tem trenutku začeli naštevati vse psihoaktivne substance, za katere človek ve in jih s pridom uporablja že tisočletja, bi nam hitro zmanjkalo prostora. Zemlja je velika in veliko je tudi število rastlin, ki na nas vplivajo. Poglejmo si samo primer rdeče mušnice (*Amanita muscaria*),¹⁹ ki sicer velja za strupeno, a je med različnimi ljudstvi Sibirije veljala za »božjo rastlino«, ki je šamanom omogočila stik z bogovi. Teorije napeljujejo tudi na to, da je bila to Soma, ki jo opevajo Vede. Nato je tu kristavec oziroma datura (*Datura metel/stramonium/inoxia*),²⁰ ki raste skoraj pred vsako hišo v Sloveniji – ter zanimivo: posajena je pred psihiatrično bolnišnico v Idriji – in je ena izmed najpomembnejših šamanističnih psihoaktivnih substanc. Omenim naj le še ergot (*Claviceps purpurea*)²¹ ali tako imenovani »ogelj svetega Antona«; to je gliva, parazit na žitaricah, najpogosteje na ržu. V zdravstvene namene so ga uporabljali pri težkih porodih

¹⁹ Po vsej verjetnosti je to eden izmed najstarejših halucinogenov, ki je bil v preteklosti zelo razširjen. Legendo o tej »božanski« rastlini so s seboj prinesli Arijci, ki so 3500 let nazaj prišli iz severa. Po tem so tudi sklepali, da bi bila lahko Soma (Rudgley 1993).

²⁰ O mitološkem nastanku dature izvemo iz legende staroselcev Zuñi, ki naseljujejo del zahodne Nove Mehike. V starih časih sta živela brat in sestra, ki sta živela v podzemlju. Lahko sta hodila na površje in takrat sta ljudi ponesla v spanje, kjer so lahko govorili z duhovi. Ko sta »Božanska« (*Divine Ones*) to izvedela, sta povzročila, da sta brat in sestra za vedno izginila pod zemljo. Na tistem mestu so vzklile rože – datura (Schultes in drugi 2001). Datura vsebuje veliko različnih alkaloidov. Že tisoče let je uporabljena v medicini in religiji v Aziji, Mali Aziji, Afriki, Evropi, Srednji in deloma Severni Ameriki; povsod pa se zavedajo njene nevarnosti, saj spada v kategorijo delirantov.

²¹ Aktivne sestavine ergota so indolni alkaloidi. Beseda *purpurea* se nanaša na violično barvo, ki so jo v preteklosti povezovali s podzemljem. Poleg tega izhaja LSD prav iz te glive (Plant 1999).

(sproži lahko porodne krče), obstajajo pa tudi namigi, da naj bi bil eden izmed sestavnih elementov pri posvečenju v elevzinske misterije.²²

Za podrobnejšo analizo v nadaljevanju sem izbrala le tri psihoaktivne rastline: konopljo, pejotl in mak ter njihove aktivne substance: THC, meskalin²³ in opij. Gre za tri popolnoma različne rastline tako glede kemijske zgradbe, njihovega zgodovinskega, kulturnega in političnega konteksta ter uporabe v ritualih in medicini. Vsaka izmed njih ima svoje specifične lastnosti, zato so različne tudi njihove zgodovine. Poleg tega spada vsaka v svojo skupino: opij med narkotike, meskalin med halucinogene, klasifikacija konoplje pa še v sodobnosti ni popolnoma določena.²⁴

V Evraziji najdemo veliko rastlin, ki jih uporabljajo zaradi njihovih psihoaktivnih učinkov. Predvsem pa je to dom konoplje, najpogosteje uporabljene psihoaktivne rastline, ki je razširjena po celi zemeljski površini, zato o njej nekoliko več v nadaljevanju.

3.1 KONOPLJA (THC)

Človek uporablja konopljo po vsej verjetnosti že 10 tisoč let, oziroma od poznega neolitika dalje. Harry Anslinger, pooblaščenec ameriškega Zveznega urada za narkotike, leta 1937²⁵ zapiše: »*Ta droga je stara kot sama civilizacija*« (Boon 2002: 123). Pomembno je, da se zavedamo dejanske gospodarske uporabnosti rastline, saj lahko

²² Elevzinski misteriji so najstarejši in najbolj znameniti grški misteriji, posvečeni so bili Demetri in Perzefoni ter posledično povezani s poljedelsko kulturo. Njihovi začetki naj bi segali v 15. stoletje pr. n. št., slavili pa so jih vse do 4. stoletja n. št., ko jim je konec naredilo krščanstvo. O elevzinskih misterijih je malo znanega, saj so bili posvečenci zavezani strogi molčečnosti. Znano pa je, da so pripadniki tega misterija doživljali posebna »videnja«, imenovana *epopteia*. Pri iniciaciji so posamezniki spili napitek, imenovan *kykeon*, ki naj bi ga večinoma sestavljala moka, le-ta pa bi lahko bila okužena z ergotom. Na ta način bi bila lahko videnja posledica použitja psihoaktivnih substanc (Uršič 2005/2006).

²³ Meskalin je psihoaktivna substanca, ki je izolirana iz pejotla. Konzumirata se lahko oba: meskalin je koncentriran, zato njegovo uporabo merimo v miligramih ter se ga ponavadi vzame oralno v kapsulah, medtem ko se pejotl poje v obliki posušenih krljev. Pri razmejitvi meskalin – pejotl moramo paziti tudi na to, da staroselci uporabljajo pejotl, medtem ko se v rekreacijski uporabi (če prištejemo še eksperimente literatov) konzumira meskalin.

²⁴ Konopljo se prišteva k lažjim evforikom, narkotikom, halucinogenom. Gre za to, da je pri konoplji izrednega pomena zaužita količina, saj le-ta določa način zadetosti.

²⁵ Od tega leta naprej postane konoplja eden izmed največjih sovražnikov ZDA. Takrat se začne vojna proti drogam, ki se do danes še ni končala.

uporabimo steblo konoplje zaradi vlakna, iz nje pridelujemo olja, izredno prehrabno vrednost imajo tudi semena, cvetove in liste uporabljamo v zdravstvu (tako modernem kot tradicionalnem) ter nenazadnje zaradi njene psihoaktivne narave.

Konoplja izhaja iz centralne Azije.²⁶ Razširila se je v tri smeri: vzhodno Azijo, Evropo in Indijo. V hindujskih mitih je konoplja darilo bogov. Ta sveta rastlina naj bi vzklila iz kaplje nektarja *Amrita*, ko je le-ta padel iz »nebes«. Po penjenju oceana so demoni poskusili pridobiti kontrolo nad Amritom, vendar je bogovom to nakano uspelo preprečiti. Takrat so konoplji podelili ime *Vijaya* (Zmaga). V določenih tradicionalnih ruralnih področjih Indije še vedno ostaja prepričanje, da ta rastlina njenim uporabnikom podeli nadnaravne moči. Tudi Vede pojejo o konoplji kot o enem izmed božjih nektarjev, ki lahko podelijo človeku dobro zdravje, dolgo življenje ter vizije, ki izhajajo od bogov (Booth 2003). Poleg Indije je imela konoplja velik pomen tudi na Kitajskem, največ zaradi njene uporabnosti kot vir za vlakna. Okoli 700-500 pr. n. št. (v času dinastije Chou) nastanejo zapisi, v katerih ima pismenka *Ma*, torej antična pismenka za konopljo, negativno konotacijo prav zaradi njene opojnosti (Emboden 1972). Konoplja je bila na Kitajskem po vsej verjetnosti v uporabi že okoli 2000 let pr. n. št., le da je bila namenjena za »šamanistične« obrede. Tako naj bi jo na primer nekromanti²⁷ uporabljali skupaj z ginsengom,²⁸ da bi lahko potovali v času ter znali napovedovati prihodnost. Vendar je bil v času stika z Evropejci (okoli 500 pr. n. št.) šamanizem že v izginotju, konopljina opojnost pa že v pozabi, zato je bila ta pomembna rastlina uporabljena le še kot vir za vlakna (Schultes in drugi 2001). Iz Kitajske se znanje o konoplji razširi preko ozemlja današnje Indije do Skitov. Skiti so bili iranska nomadska ljudstva, ki so živela v stepah na področju od današnje Ukrajine do Kazahstana v času klasične antike (8. stoletje pr. n. št. – 5. stoletje n. št.). Največ o njih vemo iz zapisov Herodota iz Halikarna (5. stoletje pr. n.

²⁶ Na Kitajskem so našli ostanke konopljinih vlaken, starih približno 6000 let, ter za stoletje mlajše v Turkestanu. Tudi v Evropi je bila konoplja v uporabi: v sedmem stoletju naj bi Kelti izvažali njena vlakna, druidi pa naj bi poznali psihoaktivne lastnosti te rastline (Escotado 1999).

²⁷ Nekromanti (gr. *nekros*: mrtev + *manteia*: prerokovanje) so čarodeji, magi, ki po prepričanju lahko komunicirajo z duhovi umrlih (Verbinc 1979: 478).

²⁸ *Panax ginseng* je rastlina, ki je v azijski (Južna in Severna Koreja, Kitajska) medicini uporabljena že okoli 5000 let. Uporabljali so jo za izboljšanje apetita, proti bruhanju, za splošno telesno krepitev. V zadnjem času ji ljudje posvečajo vse več pozornosti, saj ima korenina ginsenga sposobnost, da telo prilagodi notranjim in zunanjim stresnim dejavnikom.

št.). Prav njim moramo pripisati zasluge, da je konoplja prispela v severno Evropo (okoli 500 pr. n. št.). Do 1. stoletja pr. n. št. se konoplja razširi po vsej severni Evropi (Booth 2003). Od tam pa naprej v Sredozemlje, torej južno in srednjo Evropo, kot piše v zapisih rimskega pisca Lucilijusa okoli leta 120 pr. n. št. Plinij Starejši opiše v 1. stoletju pr. n. št. postopek pridelave vlakna iz konoplje. Grki naj bi sicer za opijanje uporabljali tako konopljo kot določene druge rastline iz družine razhudnikovk (*solenaceous*) (na primer volčjo češnjo in mandragoro), vendar vse v povezavi z vinom.²⁹ V času Hesioda (okoli 700 pr. n. št.) pa pridobi na veljavi opij (Escohotado 1999). Na rimskem najdišču v Angliji so našli dejansko vrv iz konopljinoga vlakna, ki datira okoli 140-180 pr. n. št. Vendar do prve polovice 16. stoletja v Evropi ni bilo posebnega zanimanja za konopljo. V tistem času je angleški kralj Henri VIII vzpostavil pridelovanje konoplje za vlakna, saj se je zavedal njenih pozitivnih lastnosti. V elizabetinskem času (druga polovica 16. stol.), ko je Anglija nadvladala nad morskno trgovino, se je povpraševanje po konoplji povečalo. Kmalu so jo začeli pridelovati v angleških kolonijah (najprej v Kanadi leta 1606). V tistem času so konopljo uporabljali tudi za izdelavo delovnih oblačil (Schultes in drugi 2001). Vendar pa vlakna niso edina pozitivna stran konoplje: neverjetno bi bilo, da »zgodnji človek« ne bi opazil neverjetne prehrabene vrednosti konopljinih semen, kar potrjujejo tudi številne arheološke najdbe semen; čeprav se za te še vedno ne ve, ali so bile uporabljene le za prehrano ali mogoče še v kakšne druge namene, na primer ritualne, kot je sežiganje semen na vročih kamnih. V tem primeru naj bi THC, zaradi razširitve znojnic pri visoki temperaturi, prišel v telo prav skozi kožo.

Zanimivo je, da najdemo zapise o rabi konoplje v zdravstvene namene na Kitajskem že okoli 3000 pr. n. št., kjer herbalist-imperator Shen-Nung priporoča konopljo za malarijo, beri-beri, zaprtost ter številne druge bolezni. V Indiji celo doseže pretirano uporabo v ljudskem zdravilstvu: dobra naj bi bila skoraj za vse, ne samo kot anestetik ali zdravilo, temveč je veljalo, da lahko celo podaljša življenje in izboljša presojo. Zaradi njene psihoaktivnosti pa je bila bolj cenjena kot zdravilo, ki ima le fizične učinke (Schultes in drugi 2001).

²⁹ Vino je bilo za antične Grke glavna psihoaktivna substanca. Dionizični kult vina je igral veliko vlogo v takratni družbi.

Konoplja naj bi dosegla svojo najpomembnejšo vlogo v religijskem kontekstu na področju Tibeta ter v indijskem delu Himalaje. Konoplja se je uživala v različnih »preparatih«, kot je na primer *bhang*. Bhang se uporablja na dva načina. Po indijskem izročilu so to listi ali cvetovi konoplje, ki jih zmešajo z različnimi začimbami in vodo v gosto pasto, iz nje pa naredijo kroglice, ki se jedo kot sladica, lahko pa se pripravi kot napitek, »mleko« (kot se v pogovornem jeziku uporablja tudi v Sloveniji: torej kuhano mleko z maslom in cvetovi ali listi konoplje) oziroma »čaj«. Večinoma pa se konopljo kadi, velikokrat mešano s tobakom, v Indiji celo z daturo. Po vsej verjetnosti jo največ uporabljajo jogiji, za tantrike ima velik pomen, saj olajša globoko meditacijo ter prebudi zavest. V preteklosti pa so tudi brahmani, pripadniki najvišje indijske kaste, posegali po konoplji zaradi njene opojnosti. Poleg Indijcev in Kitajcev so konopljo že v preteklosti uporabljali tudi Perzijci, Asirci ter v obliki hašiša tudi Arabci. Z islamskim vplivom (ter preko sužnjev iz Malajskega polotoka) se konoplja razširi tudi v Afriko. Tam se kmalu »vraste« v arhaične domačinske kulture, najbolj v njihov socialni in religijski kontekst. Hotentoti, bušmani ter drugi so konopljo uporabljali kot zdravilo in mamilo. Na ameriškem kontinentu pa se konoplja ni uspela spojiti z domačinskimi religijskimi verovanji in rituali, čeprav se je razširila po mnogih področjih. Obstajajo sicer izjeme, kot so staroselsko ljudstvo Tepecano iz severozahodne Mehike, kjer občasno uporabljajo konopljo kot nadomestek v primeru, če jim za obrede zmanjka pejotla (Schultes in drugi 2001).

Glede medicinske rabe je bila konoplja uradno prisotna v farmakopeji³⁰ ZDA do leta 1973. Priporočali so jo za veliko število motenj, najbolj pa so jo uporabljali kot blago pomirjevalo. Trenutno ni več uradno zdravilo, čeprav so raziskave in eksperimenti pokazali, da je učinkovita na primer pri lajšanju težav zaradi kemoterapije, pri glavkomu, astmi in številnih drugih boleznih.

Videli smo, da je zgodovina konoplje vezana na Azijo, iz katere tudi izhaja, in Evropo. Zgodovina naslednje rastline – pejotla in njene psihoaktivne substance meskalina, ki jo

³⁰ Farmakopeja (lat. *pharmacopoeia*) je zbirka strokovnih predpisov o izdelavi ter preizkušanju istovetnosti, čistosti in kakovosti zdravil, o njihovem shranjevanju in odmerjanju. Predstavlja nekakšen osnoven zakonik, standard, po katerem naj bi delovali farmacevti (Verbinc 1979: 204).

bom obravnavala, pa je povezana z območjem Severne, Južne in Srednje Amerike ter tamkajšnjimi staroselci. Prav tako so razlike v uporabi teh dveh substanc: konoplja je bila pomembna zaradi svoje gospodarske koristi (vrvi, hrana), medtem ko je bil pejotl pomemben dejavnik v religijah nekaterih plemenih staroselcev Mehike, Srednje in Južne Amerike.

3.2 PEJOTL (MESKALIN)

Dve izmed najstarejših »čarobnih rastlin« Severne, Srednje in Južne Amerike sta kaktusa pejotl (Mehika) in san pedro (Peru). Že od evropskega odkritja »novega sveta« so Evropejci definirali pejotl³¹ kot »satansko zvijačo«. Vsem napadom belcev navkljub pa je pejotl ohranil svojo sakralno vlogo pri mehiških Indijancih. Le-ti so se sicer umaknili v hribovite predele, da bi lahko v miru prakticirali svoje rituale do današnjih dni.³² Ta kaktus brez trnov je bil brez dvoma eden izmed najbolj spektakularnih psihoaktivnih rastlin, s katerimi so se srečali španski konkvistadorji. Ugibanja o starosti kulta pejotla so različna. Zadnja, osnovana na podlagi ameriških najdb govorijo o tem, da naj bi bil star več kot sedem tisoč let. Juan Cardenas je bil prvi, ki je opisal ameriške staroselce in njihove rituale s pejotlom ter izdal te opise že leta 1591. Najbolj vplivni pa so bili zapisi Sahagúna (1499–1590), ki je velik del svojega življenja posvetil mehiškim Indijancem. Opisal je pejotl, katerega vpliv naj bi v človeku zdržal do tri dni. Sahagún pravi, da je bil pejotl običajna hrana za staroselce Chichimeca. Uporabljali so ga tako za medicinske³³ kot ceremonialne namene. Po zaužitju niso čutili več ne lakote ne žeje, dal jim je pogum za boje in jih obvaroval vseh nevarnosti. Noben ritual, tudi pri ljudstvih Cora, Huichol in Tarahumara, se v stoletjih skorajda ni spremenil. Velik del teh ritualov predstavlja ples. Pri vseh pa obstaja tudi Pejotl-bog, ki je na poslikavah reprezentiran s kaktusi v rokah (Schultes in drugi 2001).

³¹ Pejotl je ime, ki so ga za kaktus v nahuatl jeziku uporabljali Azteki. Po legendi staroselcev Tarahumara je Oče sonce, ko je odpotoval iz zemlje v nebo, zapustil pejotl človeštvu, da bi pozdravil vse njegove bolezni in skrbi (Schultes in drugi 2001).

³² Na nekaterih področjih je bila krščanska vera tako uspešna pri »iztrebljanju« nekrščanskih kultov oziroma religij, da so raziskovalci komaj sredi 20. stoletja ponovno odkrili določene rituale (Escotado 1999).

³³ Kos pejotla, položen na boleč sklep, naj bi prinesel olajšanje od bolečine (Schultes in drugi 2001).

V Evropi se zanimanje za pejtlo prične, ko nemški farmakolog Lewis Lewin leta 1887 prinese s potovanja po ZDA nekaj kaktusov, ki so jih uporabljali staroselci Mehike. Meskalin je prvi izoliral Arthur Heffter leta 1897. Prvi, ki je opisal konzumacijo pejtla, pa je bil novelist in psihiater iz Filadelfije, Silas Weir Mitchell, in sicer leta 1897. Kmalu za njim se je z meskalinom ukvarjal angleški psiholog Havelock Ellis. Le-ta je znan po svojih člankih, najbolj po članku *Novi umetni raj (A New Artificial Paradise)*, 1898) izdan v *The Contemporary Review* (Booth 2003). Atraktivnost meskalinskih videnj je privabila psihiatre in druge, ki so jih zanimale skrivnosti človeškega nezavednega. Kurt Beringer je s svojimi stotinami eksperimentov postal oče psihedelične psihiatrije. Leta 1927 je izdal knjigo *Der Meskalinrausch*, ki je pripravila okolje za znanost o investigativni farmakologiji (Schultes in drugi 2001).

V 20. stoletju so ameriški staroselci organizirali kult pejtla v legalno religijsko skupino, imenovano *Native American Church*, kjer ohranjajo tradicijo uporabe vizij iz pejtla. »Naj me bogovi blagoslovijo, naj mi dajo moč in razumevanje«, govorijo pripadniki te Cerkve, ko v svojih ritualih konzumirajo pejtlo (Schultes in drugi 2001: 154). Tu se kaže želja po védenju, ki naj bi ga prinesle psihoaktivne substance. Evropejci so to tradicijo nadaljevali, ko so si odpirali vrata zavesti in iskali neko globljo resnico, skrito človeškemu razumu.

V ceremonialni uporabi naj bi pejtlo omogočal vsakemu individuumu komunikacijo z bogovi oziroma nadnaravnim. Staroselci, ki so udeleženi v pejtolskem kultu, bolezni in smrti ne smatrajo kot posledice nekega »naravnega fizičnega pojava«, kot je to značilno za poznanstvenjeni Zahod,³⁴ temveč so le-ti posledica zlih duhov. Pejtlo tako omogoča komunikacijo z neko višjo entiteto, ki po njihovem prepričanju povzroča določeno bolezen. V tem primeru se lahko bolezen odpravi. Z meskalinom je torej spremenjena naša percepcija realnosti, časa in prostora ter lastnega jaza. Možna je depersonalizacija. Meja med zunanjim svetom in egom postane zamegljena. Del ega lahko seže v zunanji svet, tako da objekti dobijo življenje, v njih gre del nas samih. Psihoaktivna stimulacija

³⁴ Zahod v kulturnem, ne v političnem smislu. Lahko bi uporabila besedno zvezo »zahodna kultura«, kar približno pomeni družbe, ki pripadajo judovsko-krščanski religiji in etiki oziroma njenim vplivom in njihove ideje izhajajo iz grško-rimske tradicije oziroma evropskih virov.

lahko privede tudi do spominjanja že pozabljenih ali potlačenih dogodkov, občutkov, kar se je psihiatrom zdelo uporabno za zdravljenje psihotičnih motenj. Pravzaprav je večina poskusov izolacije določene psihoaktivne snovi iz rastlin imela za cilj pomoč v psihoanalizi.

Pravo nasprotje opisanemu pejotlu in njegovi aktivni substanci meskalinu je mak in njegov derivat opij. Če so za meskalin značilne izrazite vizualne halucinacije in nekakšen »stik z notranjim«, je opij droga počitka. To je znan narkotik, ki se v medicini uporablja za lajšanje hudih bolečin. Njegova zgodovina je v nasprotju s pejotlom, ki je bolj povezan z religijskimi cilji, povezana s politiko in vojnami, saj se iz maka izdeluje tako opij kot tudi heroin. Znano pa je, da je to tudi ena izmed najbolj razširjenih drog, okoli katerih se vrtijo velike vsote denarja.

3.3 MAK³⁵ (OPIJ³⁶)

Papaver somniferum iz družine *Papaveraceae* je vrsta maka, ki raste v zmernem do subtropskem pasu. V medicini uporabljena rastlina vsebuje veliko alkaloidov (morfin, kodein, papaverin, narkotin, tebain itd.). Opij se pridobiva iz mlečka, ki izhaja iz malih zarez, ki jih pridelovalci naredijo direktno na glavice maka. Ta »smola« je nato sušena v senci.

Kljub množici raziskav ostajajo začetki gojenja vrtnega maka še vedno neznani. Po vsej verjetnosti segajo začetki kulturne uporabe te rastline v 6. tisočletje pr. n. št. na območju

³⁵ Ime mak bom v tem primeru uporabila le za mak, iz katerega pridobivajo opij, saj je makov veliko. Slovensko ime za *Papaver somniferum* pa je vrtni mak.

³⁶ V primeru maka je težko reči, katero substanco naj izpostavimo kot tisto, ki je najbolj pomembna oziroma uporabljena. Namesto opija bi lahko izpostavila morfij ali heroin, vendar je bil opij (kot najbolj rudimentarna oblika, ki jo pridobivajo iz samega makovega mlečka, brez kemijskih postopkov) uporabljen pred ostalimi substancami. Šele z napredkom kemije je prišlo do znanja o morfiju, heroinu ter metadonu. V diplomskem delu bom sicer pisala tudi o heroinu, saj je v 20. stoletju večina literatov uporabljala prav tega, medtem ko opij nekako zapade v pozabo. Pomembno pa je tudi to, da imajo vse štiri omenjene substance podoben vpliv na človekovo zaznavanje – razlika je večinoma le v intenzivnosti občutkov sproščenosti, nezainteresiranosti.

zahodnega Sredozemlja.³⁷ Večina paleobotaničnih dokazov za uporabo maka v prazgodovini je bila najdena na območju zahodne in srednje Evrope, predvsem v Švici. Ker pa semena ne vsebujejo psihoaktivnih substanc (oziroma jih v zelo majhnih količinah), je mogoče, da je bil mak uporabljen za kuho (kot tudi v sedanjih časih), ne pa v obrednih zaužitjih zaradi njegove psihoaktivne lastnosti. Kljub temu ne moremo reči, da je bil paleolitski človek do te mere neveden, da bi mu psihoaktivne substance kultivirane rastline ostale neznane. Dokazi za obredno funkcijo maka so bili najdeni na obali v bližini Granade, v jami z imenom *Cueva de los Murciélagos*. Tam so poleg grobov našli vreče, ki so poleg ostalih stvari vsebovale tudi dokajšnjo količino makovih glavnic (Rudgley 1993).

Opij pridobi na veljavi v bronasti dobi. Okoli 3400 pr. n. št. so ga že tradicionalno vzgajali v spodnji Mezopotamiji. Sumerci so ga imenovali *Hul Gil*, v prevodu »rastlina veselja« (*joy plant*). Preko njih pride v uporabo k Asircem, nato Babiloncem ter nazadnje še Egipčanom. Okoli 1300 pr. n. št. se tako v egipčanskih Tebah razmahne kultiviranje *opium thebaicum*, ki postane znan po svetu.³⁸ V času Tutmozisa IV, Ehnatona ter Tutankamona se trgovina z opijem še poveča. Trgovska pot je potekala preko Feničanov in Minojcev, ki so opij posredovali preko Sredozemskega morja v Grčijo in naprej v ostalo Evropo. Okoli 1100 pr. n. št. so na Cipru za rezanje glavnic izdelovali nabiralniške nože kirurške kakovosti. Pri njih se gojenje maka še bolj uveljavi in izboljša (PBS 1998). Ena izmed inovacij ciprskih trgovcev naj bi bile tudi posode, ki so bile oblikovane tako, da se je že iz same oblike posode ugotovilo, kakšna je njena vsebina. Rudgley tu navaja vrč, ki naj bi bil enake oblike kot narobe obrnjena makova glavica. To naj bi pripomoglo k lažjemu sporazumevanju v mednarodni trgovini v primeru, da trgovci niso poznali nobenega tujega jezika, saj bi lahko že po obliki vrča vedeli, kaj vsebuje (Rudgley 1993).

³⁷ Iz območja današnje južne Španije in Grčije, severovzhode Afrike, Egipta in antične Mezopotamije izhajajo najstarejše plantaže maka. To naj bi razložilo, zakaj mak iz teh plantaž vsebuje veliko več morfija kot tisti iz Daljnega vzhoda. Tako pridelava opija izhaja iz Evrope in Male Azije, kot naj bi začetki kulture konoplje izhajali iz Kitajske (Escohotado 1999).

³⁸ Omenjen je tudi v Odiseji kot nekaj, kar nekemu »naredi, da pozabi na vse bolečine« (v Escohotado 1999: 6).

V času antične Grčije, ko pride do razmaha znanosti in medicine, opij izgubi svoj magični pridih ter vse bolj postaja zelo uporabna substanca v medicini. Dioscorides v svoji *De Medica Materia* (okoli 60 n. št.) opiše opij kot zdravilo, ki popolnoma odpravi bolečine, pomaga pri izkašljevanju, težavah z želodcem ter nespečnosti. Uporabljali naj bi ga v tolikšni meri, da je povpraševanje preseгло ponudbo. Kljub tako veliki uporabi opij ni privedel do javnih ali zasebnih težav – uživanje opija naj bi bilo povsem družbeno sprejeto – medtem ko je vino predstavljalo velik socialni problem. Aleksander Veliki je okoli leta 330 pr. n. št. opij prinesel v Perzijo in Indijo. Šele okoli leta 400 n. št. je preko arabskih trgovcev opij prinešen na Kitajsko. Tam se kultura konzumacije opija ohrani, medtem ko je v Evropi v času inkvizicije preganjana.³⁹ Stanje se spremeni, ko portugalski trgovci okoli leta 1500 ponovno oživijo uporabo opija predvsem v obliki kajenja. Opij se ponovno pojavi v medicini s Paracelsusom, ki ga predstavi kot laudanum⁴⁰ (Escohotado 1999). Le-ta kmalu postane izredno popularen, predpisovali so ga za vse možne bolezni in njihove simptome, na primer že za glavobol ali nemirnega otroka (za spanje). Opij se popularizira do te mere, da je moč kupiti razne pijače z laudanumom. Višek doseže v 19. stoletju, ko ga začno množično konzumirati tedanji umetniki, najbolj pesniki oziroma pisatelji,⁴¹ ki laudanum občasno mešajo z absintom. Laudanum se v ZDA še vedno »dobi na recept« kot zanesljivo zdravilo proti driski (vsi preparati narejeni iz vrtnega maka imajo namreč to lastnost, da »upočasni prebavo«). V tem stoletju se poveča tudi zanimanje za znanstvene raziskave opija. Friedrich Sertürner leta 1806 izolira in prvi opiše aktivni alkaloid v opiju: morfij ali *principum somniferum*. Ime dobi po grškem bogu sanj, *Morpheus*, prav zaradi svojega »*principum somniferum*«, torej lastnosti, da osebo spravi v stanje podobno spanju (Schultes in drugi 2001).

V 19. stoletju se v Indiji razširi kultiviranje maka. Čeprav se število rednih uživalcev kmalu poveča, naj opij ne bi privedel do ekstremnih problemov s kriminalom ali zdravjem. Njegovo uporabo so primerjali z uporabo alkohola v Evropi (Escohotado

³⁹ V času inkvizicije so inkvizitorji veliko večino rastlin, ki se jih je uporabljalo v ljudski medicini označili kot »satanske«. To velja tudi za psihoaktivne substance, saj je pri njih ta po krščanski retoriki imenovana »hudičevost« vidna preko spremenjenega zaznavanja (Escohotado 1999).

⁴⁰ Laudanum je ime za opijevo tinkturo, ki je narejena kot vse ostale: aktivne substance so ekstrahirane s pomočjo alkohola ter v njem tudi shranjene.

⁴¹ Med drugimi tudi Goethe, Novalis, Coleridge, Shelley, Byron, Wordsworth in Keats.

1999). Pravo nasprotje pa predstavlja Kitajska, saj je bil tam opij v 18.⁴² in 19. stoletju ilegalen. Angleški trgovci so iz Kitajske uvažali svilo, porcelan in čaj, luksuzne dobrine, namenjene angleški buržoaziji. Na začetku so Angleži te dobrine plačevali z denarjem, a jim po dolgoletnih poskusih uspe prisiliti Kitajsko, da je kot plačilo sprejemala opij. Poraba opija se na Kitajskem izredno poveča in veliko ljudi postane odvisnih. Posledice so bile katastrofalne: pride do stagnacije socialnega, kulturnega in političnega življenja. Leta 1839, ko se z opijem zastrupi sin kitajskega cesarja, kitajski dvor odredi uničenje opija, ki je pripadal evropskim, zlasti angleškim trgovcem. Kitajska tudi poskusi uvesti nadzor nad uvozom te substance, vendar brez uspeha. Anglija kot odgovor na to dejanje pošlje bojne ladje. Takrat pride do *prve opijske vojne* (1839–1842), ki se konča z zmago Angležev. Poleg visoke vojne odškodnine mora Kitajska Hong Kong prepustiti Angležem ter ponovno odpreti trg za opij ter ostale za Anglijo donosne dobrine. Da bi Kitajska zdržala velik odliv zlata in drugega blaga (visoke vojne odškodnine), se odloči, da sama začne pridelovati opijski mak. V prihodnosti postane največji proizvajalec opija na svetu (Kitajska je v tistem času pridelala tudi do 85% potrebnega opija za Združeno kraljestvo)⁴³ (Hren 2005). Anglija želi Kitajski napovedati vojno, da bi lahko še povečala trgovino z opijem. Povod za to se zgodi leta 1856, ko kitajska ladja napade sicer britansko registrirano kitajsko ladjo ter posadko obtoži tihotapljenja opija. Zato združena s Francijo Kitajski napove vojno, ki poteka med leti 1856 in 1860. *Druga opijska vojna* se konča s ponovno zmago Angležev, ki tokrat poleg odškodnine pridobijo veliko privilegijev. Najpomembnejša je verjetno legalizacija trgovine z opijem. Nekaj let zatem se začne morfij konzumirati intravenozno – njegov učinek je še trikrat močnejši od kajenja. To v prihodnosti privede do vse večjega števila odvisnikov, ki se večja še danes, čeprav sta morfij in heroin ilegalna (PBS 1998).

Leta 1898 nemški kemik Herman Dresden prvič sintetizira heroin⁴⁴ (diacetylmorfin), ki ga ob koncu 19. stoletja Bayer ponudi na tržišče, saj naj ne bi zasvajal tako kot morfij. Na žalost kmalu ugotovijo, da heroin prav tako zelo hitro povzroča odvisnost, tako da ga v

⁴² Razlogi, ki so privedli do dveh opijskih vojn, segajo že v 18. stoletje. Leta 1729 imperator Yun-cheng prepove trgovanje opija z Evropejci, čemur sledi ilegalna trgovina (PBS 1998).

⁴³ Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske.

⁴⁴ Ime heroin (*heroisch*) izhaja iz njegove moči: petkrat je namreč močnejši od morfija (Boon 2002).

ZDA že leta 1905 prepovejo. V tistem času Angliji in Franciji uspe nekako kontrolirati opijev trg, čeprav jim zlatega trikotnika (Laos, Burma, Tajsko) ne uspe zaježiti. Le-ta pridobi na pomenu v štiridesetih letih 20. stoletja. Leta 1910 Kitajski končno uspe, da Angleži opustijo kitajsko-indijsko trgovino z opijem. Tako jim po 150 letih uspe zmanjšati količino opija v državi. V dvajsetih letih se poveča ilegalna »cestna« prodaja heroina, saj je odvisnikov veliko. V petdesetih letih 20. stoletja ZDA in Francija začno dobavljati orožje, municijo in zračni prevoz pridelovalcem opija v zlatem trikotniku, kar privede do porasta heroina zlasti na ameriškem trgu. Zgodovina je od tedaj zasejana z boji med tihotapci ilegalnega heroina oziroma opija ter različnimi državnimi ustanovami, ki želijo to ilegalno trgovino končati. Problem je v tem, da naj bi bile različne države vpletene v ta trg prav zaradi velikih količin denarja, ki se tu pretaka (PBS 1998).

Devetnajsto stoletje predstavlja pomembno prelomnico v zgodovini raziskovanja in uporabe psihoaktivnih substanc. Takrat zaradi napredka v naravoslovnih znanostih, natančneje kemiji, začno odkrivati aktivne substance⁴⁵ različnih rastlin. Poleg drugega to tudi pomeni, da so lahko imeli zdravniki pripravljeno za uporabo veliko število zdravil oziroma drog, saj se te substance merijo v miligramih, medtem ko so bili pred tem vezani na rastline same. Obenem se tudi zmanjša možnost napačnega odmerjanja, saj so lahko substance poslej zmerili do potankosti, kar pred tem ni bilo docela mogoče, saj njihova vsebnost variira od rastline do rastline. To naj bi bilo tudi obdobje, ko te rastline dokončno prenehajo veljati za »magične« oziroma »božanske« (Escotado 1999).

V tem poglavju sem na kratko predstavila zgodovinske kontekste posameznih psihoaktivnih substanc. Videli smo, da segajo uporabe vseh treh izbranih substanc daleč v preteklost, v nadaljevanju pa bom opisala njihovo uporabo v sodobnosti. Pomen, ugibanja glede izvora (v tradicionalnih družbah so veliko psihoaktivnih substanc obravnavali kot »božje darove«), funkcija in načini uporabe psihoaktivnih substanc so se z leti spreminjali. Največjo spremembo je prinesel napredek v naravoslovni znanosti (kemiji, biologiji itd.), ki popolnoma predrugači uporabo določenih psihoaktivnih substanc. To je najbolj nazorno prikazano s primerom opija. Tega se je najprej použivalo, nato pa kadilo.

⁴⁵ Morfin 1806, kodein 1832, atropin 1833, kofein 1841, kokain 1860 (Plant 1999).

Z raziskovanjem te substance (in posledično ekstrahiranjem določenih aktivnih substanc kot sta morfin in heroin) ter iznajdbo podkožne vbrizgalke, pa se tako moč zadetosti kot celotna koncepcija droge močno predrugačita. V naslednjem poglavju želim razložiti razliko med preteklo in sodobno uporabo ter analizirati določene probleme (kot so človekove pravice), ki so prisotni pri v sodobnih razpravah o drogah.

4. PSIHOAKTIVNE SUBSTANCE V SODOBNOSTI

Če se za trenutek ustavimo pri Gillesu Deleuzu (1925–1995), ki se je v svojem eseju *Dve vprašanji o drogah* (*Two Questions on Drugs*, objavljeni v *Two Regimes of Madness, Texts and Interviews 1975–1995*, 2006), se znajdemo v zanimivem razmišljanju o psihoaktivnih substancah. Zanj obstaja pri drogah nekaj zelo posebnega: to je, da želja neposredno obda naš sistem percepcije (tako zunanje kot notranje percepcije). V času, ko so Castaneda, Michaux, bitniki ter ostali raziskovali vpliv psihoaktivnih substanc na našo zavest, naj bi se njihovo raziskovanje osredotočalo prav na takšno pojmovanje želje. Vsi ti literati so želeli vedeti, kako se pod vplivom psihoaktivnih substanc spremeni zavedanje časa, hitrosti, prostora, skratka človekova percepcija tako imenovane realnosti, ter po drugi strani percepcija znotraj nas, drugih svetov itd., kako torej želja neposredno vstopi v percepcijo (Deleuze 2006).

Funkcija, status in vrsta (oziroma priprava) uporabljenih psihoaktivnih rastlin oziroma substanc se v sodobni diferencirani družbi spremeni. V tradicionalni družbi so bile psihoaktivne substance del vsakdanjega življenja skupnosti in pomemben pripomoček pri ritualih. Običajno se uporaba omeji na tri sfere: magično, zdravilsko ali religijsko. Njihovo uporabo so nadzirale osebe, ki so imele v skupnosti pomembno vlogo, na primer poglavarji ali šamani. V sodobni družbi pa je uporaba psihoaktivnih substanc (poleg medicine) omejena tudi na del subkulturnih praks. Zato tudi uporabo drog nadzirajo represivni državni aparati. V tradicionalnih skupnostih so bile v uporabi naravne substance,⁴⁶ v sodobni družbi pa so naravne substance podvržene izraziti kemijski obdelavi (na primer iz opija se pridobiva heroin), poleg tega pa so od tridesetih let 20. stoletja prišle na tržišče različne sintetične droge (amfetamini, metamfetamini, barbiturati). Te so doživele podobno zgodovino kot pred njimi morfij ali heroin. Najprej so veljale za zdravilne, šele čez leta je bilo ugotovljeno, da tudi te droge povzročajo močno odvisnost. V sedanjem času se v medicini daje prednost sintetičnim substancam pred naravnimi. S tem je mišljeno, da obstaja veliko naravnih psihoaktivnih substanc z

⁴⁶ To pomeni, da so bile nič ali minimalno podvržene različnim postopkom, ki spremenijo njihovo kemijsko sestavo, na primer: sušenju, sežiganju, mešanju z drugimi substancami itd.

zdravstvenim potencialom, ki so prepovedane, medtem ko so sintetične droge (na primer valium, xanax ali helex) v prodaji (seveda na recept). Ne smemo pozabiti, da je farmacevtska industrija ena izmed najbolj pomembnih in da se v njej pretakajo velike količine denarja (Escohotado 1999).

Veliko razliko predstavlja tudi dožemanje in verjetje o izvoru psihoaktivnih substanc, ki so v tradicionalni družbi velikokrat dojete kot »darilo« ali »hrana bogov«, če ne celo kot »bogovi sami«, medtem ko so v sodobni družbi, ki je močno determinirana z znanostjo in racionalnim načinom mišljenja, »le« molekule, ki vplivajo na druge molekule v nas samih (glej poglavje 3). V Južni Ameriki, na primer, naj bi *ayuhuasca*⁴⁷ človeku »pokazala« pravi svet, saj naj bi bil tisti, ki ga tu živi, samo iluzija. V času intoksikacije se duša in telo ločita, da bi lahko duša komunicirala s predniki in svetom duš. Poleg šamanov velikokrat tudi drugi člani skupnosti sodelujejo pri zaužitju psihoaktivnih substanc, vendar pod strogim nadzorom tabujev ali ritualnih pravil (Schultes in drugi 2001). Pomembna je tudi razlika v dožemanju sveta: medtem ko v tradicionalnih družbah srečamo biocentrično pojmovanje sveta (skupnost – narava – posameznik), kar pomeni, da je človek sestavni del skupnosti in narave, je za sodobne družbe značilno izrazito antropocentrično⁴⁸ dožemanje sveta (posameznik – njegov užitek – družba) (Kvaternik Jenko 2006).

V drugi polovici 20. stoletja se je v zahodnih družbah izredno povečala uporaba psihoaktivnih substanc. Ena izmed možnih uporab je zdravstvo, prav tako kot v tradicionalnih kulturah, le da na drugačen način. V nezahodnih družbah je večinoma »zdravitelj« tisti, ki je pri zdravljenju bolnikov pod vplivom psihoaktivnih substanc, v zahodni pa »bolnik«. Pri tem so doze teh substanc velike in substance halucinogene, kar privede do transa. V 20. stoletju so sicer poskusili reševati določene psihične »bolezni« na takšen način, vendar se te oblike zdravljenja niso razširile, temveč so pojmovane

⁴⁷ To ime se uporablja za napitek oziroma čaj, ki ga staroselci izdelujejo iz rastlin *Banisteriopsis caapi*, to je liana, ki vsebuje harmalin, in *Psychotria viridia*, ki vsebuje DMT, ter drugih rastlin, odvisno od področja in priložnosti. Prav zaradi različnih rastlin, ki jih pijača vsebuje (in seveda zaradi različnih jezikov staroselcev), imajo pijače različna imena, ki so potem poenotena pod imenom *ayahuasca* (Schultes in drugi 2001).

⁴⁸ Antropocentrizem, kot že samo ime pove, postavlja v središče sveta človeka. To pomeni, da imajo nečloveške oblike življenja le instrumentalno vrednost in obstajajo le kot sredstvo za človekov namen.

alternativno, pa še to v evfemističnem smislu. Takšni so bili poizkusi z LSD-jem in meskalinom. Še vedno pa se uporabljata morfij (kot sestavni del opija) in kokain, oba za lajšanje bolečin.

Problem, ki se pojavi pri obravnavanju drog, je odnos, ki ga ima država do njih, torej ali so le-te legalne ali ilegalne. Sodobna doktrina o človekovih pravicah določa, da lahko vsak človek odloča o svoji usodi in načinu življenja. Po takšnih določbah torej velja, da lahko vsak posameznik odloči ali bo konzumiral psihoaktivne substance ali ne. Vendar se tu pojavi problem ilegalnosti določenih psihoaktivnih substanc. Alkohol, kava in na primer tobak⁴⁹ so legalne psihoaktivne substance, medtem ko konoplja ali meskalin nista. O vprašanju legalnosti najbolj odloča posamezna država. Droge lahko definiramo tudi kot produkt socialnih navad ter zakonodaje, oboje pa se zgodovinsko spreminja. V slovenski zakonodaji so prepovedane droge »*rastline ali substance naravnega ali sintetičnega izvora, ki imajo psihotropne učinke ter lahko vplivajo na telesno in duševno zdravje ali ogrožajo primerno socialno stanje ljudi*« (ŠOU 2007). Ta definicija je zapisana tako, da alkohol, čeprav je legalen, povsem ustreza okvirju, ki ga zahtuje. Zato pri legalnosti ne moremo govoriti preprosto o »resnici«, temveč o selekciji družbe.

Tako človek, kljub svoji pravici osebne odločitve, le-te ne sme uresničevati. Vendar si očitno dopušča možnost, da čeprav psihoaktivne substance niso legalne, so vsaj legitimne. Človekove pravice moramo tako razumeti v njihovi individualni perspektivi, ki naj bi se najbolj odražala v posameznikovi odgovornosti do lastnega telesa, s tem pa tudi do življenja. Tako uživanje ilegalnih substanc ne omejuje nujno svobode drugega, je »zločin brez žrtve« in zatorej tudi brez moralno-etičnega argumenta za prepoved uporabe. Boj proti drogam je tako na ravni posameznika boj proti užitku ter boj proti posameznikovi pravici do osebne svobode in do razpolaganja z lastnim telesom. Na meje človekovih pravic naletimo, ko uporabnik ne škodi le sebi, temveč tudi drugim (Kvaternik Jenko 2006).

⁴⁹ Tobak (*Nicotiana tabacum*) spada v isto družino kot datura in prav zaradi tega je mogoče, da vsebuje substance, ki spreminjajo človekovo zaznavo (*mind-altering*). Znani so različni rituali, na primer pri staroselcih Warao iz Venezuele, v katerih ljudje vstopajo v trans prav s kajenjem tobaka (Schultes in drugi 2001).

Po 2. svetovni vojni je v Evropi konoplja, trenutno najbolj uporabljena in razširjena ilegalna psihoaktivna substanca, postala asociacija za »drugačno«, torej novo, zato je bila tudi privlačna za mladino. Obenem je kajenje postalo upor proti starejši generaciji. V petdesetih letih 20. stoletja se razvije tudi širše družbeno okolje, ki je bilo bolj dovzetno za kadilce konoplje. Uveljavljati se začnejo kavarnice, bari, kjer lahko ljudje kadijo, ter jazz glasba, ki je asociirana s konopljo (kasneje tudi s heroinom). V šestdesetih letih se kajenje konoplje iz lokalov preseli v dnevne sobe srednjega razreda – tisti, ki so se kot mladi navadili kajenja te substance, to navado običajno nadaljujejo tudi kot odrasli. V istem desetletju pride do množičnega vdora konoplje v javnost – izredno popularna postane subkultura hipijev. Hipiji prikažejo, da konoplja ni tako »slaba«, kot govorijo določeni mediji in politiki, poleg tega ne sproža agresije, kar »otroci cvetja« s svojo svobodno ljubeznijo in drugimi koncepti tudi prikažejo. Ker pa je šlo za hipijevsko kontrakulturo, začnejo represivne sile nad kadilci uporabljati silo. Ko zapori dosežejo skorajšnjo prenapolnjenost,⁵⁰ se na zahodu začnejo tudi večje agitacije za legalizacijo (ali vsaj dekriminalizacijo) konoplje. V sedemdesetih letih reggae in punk iz obskurnih glasbenih vod preideta v *main-stream*, s tem pa tudi v populariziranje neprikritega kajenja konoplje. Kmalu srečujemo konopljo v političnih debatah, humorističnih nanizankah, filmih in glasbi. Konoplja postane popularna in vse bolj sprejemljiva, čeprav je bila še vedno ilegalna. Tako se torej na koncu 20. stoletja rekreativna uporaba drog poveča, deloma zaradi hipijev, ki poleg ostalih svobod zahtevajo tudi svobodno uporabo psihoaktivnih substanc, kot je LSD, in rastlin, na primer konoplje. Nadaljuje se s subkulturo novodobnikov, ki želijo »razrahljati ventile« in »videti svet, kakšen je«, ne samo kot se »nam kaže«. Novejša različica tega je subkultura ravea, katere člani konzumirajo večinoma sintetične droge, kot so MDMA in amfetamini (Booth 2003).

Ne glede na to, ali so droge organske ali sintetične, stare ali nove, narkotične ali halucinogene, imajo vse specifičen psihoaktiven učinek: vse spreminjajo zaznavo, vplivajo na počutje, spremenijo vedenje in stanje duha. Zato ni nič čudnega, da najdemo

⁵⁰ Veliko ljudi je preživljalo zaporno kazen samo zaradi enega jointa, to je zvitka, ki vsebuje konopljo (Boon 2002).

psihoaktivne substance tudi v umetnosti in literaturi. Primerov je veliko. Bolj se v ta del človekove kulture poglobljaš, na več literature naletiš. Del evropske literature, ki obravnava droge, so potopisi 17. in 18. stoletja iz orient. Popotniki so opisovali uporabo psihoaktivnih substanc v različnih področjih Azije, Bližnjega vzhoda, Afrike itd. Poleg tega ne smemo pozabiti, da obstaja veliko literature, zlasti priročnikov, na temo drog iz psihofarmakologije, veliko na temo zasvojenosti in poleg tega o drogah govori tudi veliko romanov. Moj izbor avtorjev je bil izključno subjektiven in omejen s problemom dostopne literature, kot sem že omenila v uvodu. Razlika je tudi v obsegu, ki ga namenjam posameznim avtorjem in knjigam. Le-ta ni vedno odvisna od pomembnosti, temveč tudi od obstoječe literature. Pri določenih avtorjih sem se morala naslanjati le na sekundarne vire, saj so pri nas izvirne knjige nedostopne.

5. UPORABA PSIHOAKTIVNIH SUBSTANC V LITERATURI

Droge in literatura se najpogosteje skupaj omenjajo v razpravi o romantiki (oziroma njenih avtorjih, kot so Thomas De Quincey, Henri Michaux in Charles Baudelaire), ter politično angažirani mladinski kulturi šestdesetih let 20. stoletja (bitniki ter njihov kasnejši vpliv). Pred tem obdobjem je seveda obstajala literatura o drogah (na primer opisi uporabe drog popotnikov iz potovanj po orientu), vendar so bile le-te uporabljene alegorično, bile so mitološke rastline (na primer drevo spoznanja), ki so v sebi nosile drugo funkcijo (bile so prisposode za nekaj drugega) kot le svoj opis. Z romantiko pa se pojmovanje drog spremeni, saj se jih začne uporabljati v povezavi z estetskimi oziroma umetniškimi gibanji (Boon 2002).

Konoplja, meskalin in opij so trije predstavniki različnih »vrst« oziroma kategorij psihoaktivnih substanc. Konoplja je, kot sem že omenila, neuvrstljiva, saj je njen način vplivanja odvisen od količine, vrste ter načina uporabe. Konoplja torej spada v povsem svojo kategorijo.⁵¹ Meskalin uvrščamo med halucinogene oziroma psihedelike, kamor spadajo tudi LSD⁵² in psilocibinske gobice. Opij predstavlja narkotike, kamor se uvrščata tudi morfij in heroin. Odločitev, da literaturo obravnavam ločeno glede na vrsto psihoaktivne substance in ne zgodovinsko, je reflektirana. Vsaka kategorija drog je sprožila svojo vrsto literature, ki se izredno razlikuje v stilu. Medtem ko v literaturi opija in heroina⁵³ ni velike razlike, je le-ta vidna med literaturo opija in meskalina. Poleg tega je evropska literatura polna zapisov o uporabi dovoljenih drog, kot sta alkohol in tobak. Kot že rečeno, je opij prepovedana droga, medtem ko so na primer alkohol, kava in tobak dovoljene. Alkohol je nedvomno droga in v literaturi je opisov opitosti od alkohola polno, a ta substanca zaradi svojega statusa legalnosti ne spada v okvir moje analize.

⁵¹ Marcus Boon v svoji knjigi *Road to Excess* (2002) nameni celotno poglavje konoplji v literaturi, medtem ko v drugih poglavjih opisuje kategorije drog, na primer: narkotiki v literaturi.

⁵² O LSD-ju je veliko pisal psiholog Timothy Leary (1920–1996), ki so mu naredi ime »veliki svečenik LSD-ja« (Rudgley 1993: 105). Bil je ustanovitelj *Psychedelic Review* (*Psihedelične revije*, izhajala 1963–1971). Verjel je, da so droge religija 21. stoletja, zaradi česar je bil seveda veliko kritiziran.

⁵³ Pod kategorijo literatura opija in heroina oziroma z drugimi besedami narkotična literatura je mišljena literatura, ki ali opisuje opiate oziroma narkotike ali je nastala pod njihovim vplivom (tako v času avtorjeve konzumacije kot tudi kasneje, a iz te konzumacije izhaja) ali oboje. Isto velja za literaturo konoplje in literaturo meskalina.

Opisana delitev psihoaktivnih substanc (delitev na literaturo opija, meskalina in konoplje) ni tako enostavna, kot je to prikazano v tem delu. Res je, da lahko pri določenih avtorjih ločimo, katere substance so uporabljali – na primer pri Huxleyju, kjer avtor sam zapiše, kaj in koliko je uporabil, medtem ko pri drugih ne moremo. Baudelairu je na primer težko natančno pripisati, pod katero substanco je bil v času pisanja, saj je znano, da je istočasno konzumiral alkohol, hašiš in opij (Plant 1999). A glede na to, da sem želela izpostaviti razliko med različnimi substancami, sem se odločila za obravnavanje literature deljeno, torej v treh poglavjih, kjer je vsaka substanca opisana posebej, ne pa historično. Pred tem bom zelo na kratko predstavila zgodovino literature o drogah in tisto, ki je nastala pod njenim vplivom, pred 19. stoletjem.

Psihoaktivne substance se pojavljajo v literaturi že s Homerjevo *Odisejo*, katere nastanek je datiran od 800 do 600 pr. n. št. Opisan je neke vrste narkotik z imenom *nepethenes*, protibolečinski napitek, ki ga Helena da Telemahu, ter lotus, ki nekaterim Odisejevim mornarjem sproži pozabo. Prav tako najdemo opis stanja pod vplivom opojnih substanc v arabski zbirki pripovedk *Tisoč in ena noč* (nastala naj bi okoli 800–900 n. št.). Znano je, da je konoplja na poti do Evrope prišla preko arabskih držav in se prepletla z arabsko kulturo, kljub temu da Koran prepoveduje kakršnokoli uživanje opojnih substanc (Booth 2003). V *Tisoč in ena noč* obstajata vsaj dve zgodbici, ki sta povezani s hašišem.⁵⁴ Prva se imenuje *Zgodba uživalca hašiša*, druga pa *Zgodba dveh uživalcev hašiša*. Obe zgodbi sta si zelo podobni, zato naj opišem le prvo. Zgodba govori o moškem, ki obuboža zaradi prizadevanja, da bi dobil prelepo žensko. Nekega večera použije hašiš, zaradi česar je prepričan, da je mogočen vladar, in zapade v sanjanje, da se ljubi s to žensko. Zbudi se nekje v javnosti popolnoma brez oblek. Že tu se pokaže ena od pomembnih lastnosti konoplje, to je, da naj bi odpirala vrata v sanjski svet. Literati, ki so v 19. in 20. stoletju konzumirali hašiš, so namreč želeli spodbuditi domišljijo ter najti nezavedni vir emocij, ki naj bi bil viden le v sanjskem svetu. Ključ do tega sveta pa je bil seveda hašiš (Boon 2002). Literatura o drogah in njihovem vplivu je (od *Tisoč in ene noči dalje*) v naslednjih 1000 letih zelo skopa. Najpogosteje so to medicinske knjige, ki različne psihoaktivne substance obravnavajo z medicinskega vidika: torej kot zdravila in strupe ter njihove

⁵⁴ Hašiš je preparat iz konoplje, ki vsebuje večjo količino aktivne učinkovine (THC) kot sama rastlina.

učinke na človeka. Poleg tega pa se droge omenjajo tudi v potopisih popotnikov na orient iz 17. in 18. stoletja. V času srednjega veka je literatura stagnirala iz preprostega razloga, to je zato, ker je bila nepismenost velika, knjige pa je bilo potrebno pisati ročno. Zato je bila izbira tem v tistem času zelo natančna: v Evropi je bila to po večini religijska literatura, saj je Cerkev takrat obvladovala kulturno, ideološko in politično življenje posameznikov. Stanje se začne spreminjati z izumom tiska v prvi polovici 15. stoletja (Gutenberg), ko se pismenost poveča in monopol Cerkve in s tem religijske literature začne slabeti.

V 19. stoletju se poveča zanimanje za halucinogene substance, pa tudi ostale okoliščine so veliko bolj naklonjene različnim oblikam literature. Največje zanimanje se začne z *Klubom hašišinov (Le Club des Haschischins)*, ki ga bom obravnavala v naslednjem podpoglavju. Substance, ki so znane že tisočletja, začno v 19. in 20. stoletju buriti duhove umetnikom, psihologom, filozofom itd. Fascinacija je bila mogočna in dosežena v trenutku. Vsi so želeli doseči »druge«, neznane svetove. Vsak je imel seveda svoj namen, svoja vprašanja. Literati, kot so Aldous Huxley, Walter Benjamin, Antonin Artaud, Henri Michaux in R. G. Wasson, začno konzumirati halucinogene substance, kot so meskalin, LSD in psilocibin. Te psihedelične droge dosežejo največje število ljudi s Huxleyjevo knjigo *Vrata zaznavanja (The Doors of Perception, 1954)*, v kateri opiše svojo prvo izkušnjo z meskalinom. Poleg same izkušnje je bil v knjigi dodan komentar, v katerem je avtor predlagal, da bi ljudje šli onstran platonično-krščanskega dualizma,⁵⁵ ki naj bi ga trans, izhajajoč iz použitja halucinogenih drog, pokazal kot inkoherentnega. V letih, ki so sledila, se je takšen način mišljenja – poleg seveda konzumacije psihoaktivnih substanc – povezoval s kontrakulturo (Escotado 1999).

V nadaljevanju nameravam v treh ločenih podpoglavjih predstaviti posamezne substance oziroma literature posameznih substanc v 19. in 20. stoletju. V podpoglavju 5.1 bom predstavila literaturo konoplje, v katerega bom vključila sledeče avtorje: Theophila Gautierja, Jaques-Josepha Moreauja, Charlesa Baudelaira, Arthurja Rimbaudja, Fitzo Hughu Ludlowa, bitnike, Walterja Benjamina in Vladimirja Bartola. Nato bom v

⁵⁵ Telo in duh, nebesa in zemlja, subjekt in objekt.

podpoglavju 5.2 obravnavala literaturo, ki je nastala pod vplivom meskalina oziroma pejtla ali o njem tako ali drugače govori. Tu bom obravnavala avtorje, kot so Carlos Castaneda, Aldous Huxley, Walter Benjamin, Jean-Paul Sartre ter omenila Lewisa Carrolla, Antonina Artauda in Henrija Michauxa. V zadnjem podpoglavju pa bom obravnavala narkotično literaturo oziroma literaturo opija. Tu bom analizirala dela Samuela Taylorja Coleridgea, Thomasa De Quinceyja, Charlesa Baudelaira, Aleisterja Crowleyja, Jeana Cocteauja, Williama S. Burroughsa ter omenila Antonina Artauda. Kot sem zapisala že na začetku tega poglavja, je pri določenih avtorjih težko ločiti, katere substance so konzumirali. Prav zaradi tega razloga so določeni avtorji, kot na primer Charles Baudelaire ali Walter Benjamin, obravnavani v več kot enem poglavju.

5.1 KONOPLJA (THC)

V 19. stoletju se skupina avantgardnih pisateljev in umetnikov navduši nad konopljo in ustanovijo nekakšen »ritual«, kjer konzumirajo »novi evforik«. Tega je leta 1846 opisal Theophile Gautier⁵⁶ (1811–1872) v reviji *La Presse Medicale* in v *Revue des Deux Mondes*. Leta 1844 je Jacques-Joseph Moreau⁵⁷ (1804–1884) ustanovil že omenjeni *Klub hašišinov* (*Le Club des Haschischins*), ki je deloval do leta 1849. V njem so poleg omenjenega Gautiera in Moreauja delovali še Charles Baudelaire (1821–1867), Alexandre Dumas (1802–1870), Eugène Delacroix (1798–1863), Gérard de Nerval (1808–1855) ter številni drugi občasni gostje. Gérard de Nerval je znan po knjigi *Zgodba kalifa Hakema* (*Histoire du calife Hakem*, 1851), v kateri je opazna takratna fascinacija nad orientom. Sam Moreau je znan po eseju *O hašišu in mentalni alienaciji* (*Du haschisch et de l'aliénation mentale*, 1845), kjer opisuje eksperiment s hašišem, v katerem je sam sodeloval. Opisal je vse učinke, ki jih je nanj imel hašiš: od neustavljivega krohota do lažjih halucinacij, kako se razživi in zapleše polko. Vendar avtor zapiše, da je vedno obdržal razsodnost, čeprav nas z naslednjim opisom halucinacije nemalo zmede: *Ko sem zagledal svojega ljubega otroka na modrem in*

⁵⁶ Predstavnik pozne romantike in začetnik dekadence.

⁵⁷ Moreau naj bi vodil klub pod imenom »šejk« oziroma »princ ašašinov«, torej po stari legendi ibn-Sabbe, vodje izmailcev (Rudgley 1993: 102). Znan je tudi pod imenom *Jacques-Joseph Moreau de Tours*.

srebrnem nebu, sem bil omamljen od sreče, od norosti, ki jo lahko razume le srce matere. Imel je bele peruti, obrobljene z roza (Moreau v Miller 1995: 210). Pripadniki *Kluba* naj bi se družili enkrat na mesec in konzumirali hašiš in druge opojne substance. Prav njim gre zasluga, da so v Evropi vzbudili novo zavedanje o hašišu. Po vsej verjetnosti je najbolj zanimivo v zvezi z njihovim klubom to, da so hašiš uporabljali ritualno. Moreau naj bi v stekleno skledo naložil nekakšno pašteto iz hašiša in mandeljev, imenovano *dawamesk* (Boon 2002: 135; Baudelaire 1968: 569), nato pa podajal posameznikom opojno substanco in govoril: *To ti bo odtegnjeno od tvojega dela v Nebesih* (v Plant 1999: 42; v Emboden 1972: 228). Gautier je prelevil mit ibn-Sabbovih bojevnikov med literate 19. stoletja, ki so se družili, da bi skupaj sanjali (Boon 2002). Poleg ritualnega⁵⁸ pa je imelo to združenje tudi kultni⁵⁹ značaj uporabe konoplje, ki sega v preteklost in ga najdemo pri izmailcih, sufistih pa tudi Skitih. Ta kultni značaj je našel svoj prostor v mistično-spiritualistični avantgardi s svojimi rituali, eksperimenti, skupinami – večinoma pod vplivom hašiša ali drugih opojnih substanc. Sad njihovih druženj je bila serija Baudelairovih člankov, objavljenih pod naslovom *Umetna nebesa (Les Paradis Artificiels)*,⁶⁰ 1858). Prvi del *Umetnih nebes* izide leta 1858 v *Revue contemporaine* pod imenom *O idealu umetnega, hašiš (De l'Idéal artificiel, le Haschisch)*.⁶¹ Drugi del pa dve leti zatem v isti reviji pod naslovom *Začaranosti in muke jedca opija (Enchantements et tourtures d'un manger d'opium)*. Ker deli obravnavata dve različni psihoaktivni substanci, bom prvi del obravnavala na tem mestu, drugega pa v poglavju o opiju. Že v zgodnejših Baudelairovih delih, katerih tema so psihoaktivne substance (največ je pisal o vinu in hašišu), na primer *O vinu in o hašišu (Du vin et du hashish, 1851)*, *Duša vina (l'Ame du vin, 1857)* ali *Morilčevo vino (le Vin de l'assasin, 1857)*, zasledimo moralne preokupacije glede konzumacije omenjenih psihoaktivnih substanc. Pri *Umetnih nebesih* se ta še okrepi. A ne glede na njegov dvomljiv odnos do hašiša, izhaja ena izmed njegovih najboljših poezij, to je *Correspondences* (iz zbirke *Rože zla, Les fleurs du mal, 1857*), prav kot posledica konzumacije hašiša (Plant 1999).

⁵⁸ Ritual definiramo kot obred, največkrat naj bi bil to predpisan verski obred (Verbinc 1979).

⁵⁹ Kult pa definiramo kot čaščenje, oboževanje, pretirano občudovanje ali spoštovanje (Verbinc 1979). V povezavi s *Klubom hašišinov* to pomeni, da so hašiš člani tega kluba častili.

⁶⁰ Tudi Baudelaire je našel inspiracijo pri ibn-Sabbi: umetna nebesa se nanašajo na rajске vrtove, ki jih je starec z gore naredil za feidajje.

⁶¹ Ko dela ponovno izideta leta 1860, dobi prvi del, ki govori o hašišu, ime *Poezija o hašišu (Le Poème du haschisch)*.

V *Umetnih nebesih* Charles Baudelaire (1821–1867) posveti prvih nekaj strani samemu opisovanju hašiša, kar je popolnoma razumljivo, saj je bila takrat ta substanca še velika neznanka.⁶² Ko začne opisovati značilnosti intoksikacije, najprej opiše, kako človek sanja, nato pa doda: *V opitosti s hašišem pa ni ničesar podobnega. Celotna opitost je kot neskončne sanje zaradi intenzivnosti barv in hitrosti idej* (Baudelaire 1968: 570). V eseju prav do potankosti zapiše vse stopnje, ki si sledijo po konzumaciji hašiša. Govori o neustavljivem smehu, nato strahu, nemoči, občasno tudi o trpljenju. Njegov način pisanja je ambivalenten v odnosu do hašiša: po eni strani se zdi, da vidi v hašišu pozitivne stvari, po drugi pa kot da ga ne priporoča prav nobenemu, ali kot se sam izrazi: *Okoli desetih zvečer sem se znašel v trenutku, ko sem mislil, da sem se rešil te preobilnosti življenja, ki mi je dala toliko veselja, vendar ki ni bila brez nemira in straha* (Baudelaire 1968: 576). Nato opisuje predmete, kaj natančno se dogaja z njimi, ko je posameznik pod vplivom hašiša, ter sanje, ki jih je imel. Čeprav je to delo z določenega zornega kota zanimivo, saj nam podaja izredno natančno poročilo o hašišu, je to zelo dolgočasna literatura. Proti koncu eseja, ko zapade v filozofska razglabljanja o morali hašiša, postane branje že skoraj neznosno. Konča z opisovanjem dneva, ki sledi po intoksikaciji s hašišem. »Jutri« opiše kot dan, ko posameznik nima več nobene volje, in to aplicira na vse državljane: kako bi bilo, če bi vsi konzumirali hašiš? Po njegovem ne bi nihče več hotel delati, prišlo bi do intelektualne smrti posameznikov. *Hašiš posamezniku ne pokaže nič drugega kot posameznika samega* (Baudelaire 1968: 583). Vendar ne samo to, tudi družba bi postala nepotrebna: *Hašiš, tako kot ostale samotarske naslade, naredi posameznika nekoristnega za človeštvo in družbo nepotrebno za posameznika* (Baudelaire v Plant 1999: 37). Zanj je vino tista psihoaktivna substanca, ki največ doprinese človeku, ki dvigne človekovo voljo, ki prinese srečo in inspiracijo (Booth 2003).

Tudi veliki Baudelairov oboževalec, Jean Nicolas Arthur Rimbaud (1854–1891), je v svoje pisanje vključil izkušnje opitosti s hašišem. Njegova poezija *Jutro pijanosti* (*Matinée d'ivresse*, okoli 1874) opeva opitost s hašišem. Rimbaud je mislil, da bodo različne droge človeka privedle do »znanja o neznanem«, torej da imamo z njimi dostop do neznanega. Poezija se konča s stavkom: *Sedaj je čas Ašašinov!* (Rimbaud v Boon

⁶² Napoleon konec 18. stoletja iz Egipta prinese hašiš v Francijo.

2002: 143), ki zopet nakazuje na tradicijo (oziroma inspiracijo) takratnih poetov z ašašini in ibn-Sabbo. Zakaj je bila sredi 19. stoletja skupina Parižanov tako fascinirana nad legendo, ki jo je Marco Polo po 36 letih popotovanj opisal v svoji knjigi *Il Milione*?⁶³ Ibn-Sabba naj bi posebljal načrt moderne, bohemske kontrakture – popolne s svojimi skritimi gradovi in rajskimi vrtovi – zvite v spletke, da bi strmoglavila pravila buržjujskega življenja. Tako so različni avtorji, na primer Gautier, z odprtimi rokami sprejeli podobo »orientalnega despota« kot srednjeveškega *dandyja*, ki je svoje želje po popolnem uporuh zadovoljil z dejanji estetskega terorizma in opitostjo s hašišem. Ta podoba je ostala do današnjih dni, skrita v radikalcih šestdesetih let 20. stoletja ali gangsta raperjih z MTV-ja (Boon 2002: 144).

Fitz Hugh Ludlow (1836–1870) je tisti pisatelj, ki odpre pisanje na temo drog v ZDA. Leta 1857 spiše knjigo *Uživalec hašiša (The Hasheesh Eater)*. Velikokrat je bil tarča kritik, saj naj bi njegova knjiga predstavljala dvojnika De Quinceyjeve knjige *Izpovedi (Confessions of an English Opium-Eater, 1822)*. Knjiga opisuje, kako je Ludlow že kot mladenič prišel v stik z ekstraktom *cannabis indicae* družbe Tylden & Co, kako je z leti postal odvisen od tega preparata ter kako se na koncu reši svoje odvisnosti. Prenehal naj bi ga jemati zaradi nekega anonimnega članka z naslovom *Uživalec hašiša*. V tem članku naj bi avtor, po tem ko se hašiša odvadi, še enkrat preizkusil drogo, po kateri doživi sanje, kjer umori vse okoli sebe. Kmalu zatem je Ludlow kontaktiral anonimnega pisatelja, ki mu je pomagal pri njegovi odvisnosti. Ta knjiga je dvakratni *doppelgänger*. Poleg inspiracije po že omenjenem članku nas seveda asocira na De Quinceyovo knjigo *Izpovedi*,⁶⁴ ki je strukturirala Ludlowe eksperimente s hašišem. Po Boonu naj bi bila ena izmed značilnosti »konopljne literature« prav v tem, da običajno citira že obstoječe eksperimente, da bi lahko razložila svoje lastne (Boon 2002). Ludlow je bil izredno temeljit pri opisovanju učinkov hašiša. Najbolj ga je zanimala sinesteziya, ki jo ta droga povzroča. Poleg tega mu je hašiš omogočal večjo empatijo ter lažje razumevanje posameznikov. A tako kot hašiš ojača pozitivne stvari, lahko ojača tudi negativne. O tem beremo pri William Burroughsu v *Golem obedu (Naked Lunch, 1959)*: *Depresija postane*

⁶³ Spisana okoli leta 1298, ko je bil Marco Polo v genovskem zaporu.

⁶⁴ Žal se tu vrstni red, ki sem ga izbrala, ne izkaže kot pravilen. Ludlowa knjiga se navezuje na De Quinceyjevo, ki je opisana v poglavju Opij.

obup, tesnoba panika (Burroughs v Plant 1999: 34). Poleg Ludlowa je tovrstna literatura v ZDA skopa. Razloge gre verjetno iskati v tem, da je v ZDA vladala (in še vedno) nekakšna paranoja v zvezi z drogami, najbolj v zvezi s konopljo, saj poteka tako imenovana »vojna proti drogam« (War on Drugs) že od leta 1928. Določen čas je bilo uživanje konoplje kaznivo celo do te mere, da je bil lahko posameznik že zaradi minimalne količine konoplje obsojen na dosmrtno ječo. Z začetkom 20. stoletja se uporaba konoplje spremeni – bolj se jo kadi, kot pa použiva. V ZDA se je konopljo zelo povezovalo s kriminalom in umori, z »odpadniškimi skupinami«, ki pa so jih v tistem času predstavljale zlasti »rasne skupine« – Mehičani in seveda temnopolti. To je bilo samo eno izmed mnogih rasističnih političnih dejanj Ameriških držav, ko so demonizirale določeno drogo, jo asociirali z določeno subkulturo in s tem demonizirali tudi samo subkulturo. Na ta način je konoplja postala simbol vsega, česar se je ameriški beli srednji razred bal: kriminala, revščine ter občasno tudi »rdečega terorja«. Temu se uprejo bitniki v petdesetih letih 20. stoletja. Za Jacka Kerouaca (1922–1969),⁶⁵ Allena Ginsberga (1926–1997) in Williama S. Burroughsa (1914–1997) je konoplja nosila v sebi nekakšno utopično obljubo o pobegu od ameriškega belega srednjega razreda. Vsi trije so konzumirali (poleg ostalih drog) tudi konopljo in o njej pisali. Allen Ginsberg je na nek način nadaljeval Rimbaudejevo tradicijo in literarnih eksperimentov iz sredine 19. stoletja. Želel si je »obnoviti izgubljeno umetnost ali izgubljeno znanje ali izgubljeno zavest« (v Boon 2002: 161). Njegovo delo *Prvi manifest za konec zrušenja* (*First Manifesto to the End of Bringdown*, 1966) predstavlja najbolj zgovorno poročilo o konoplji. Prvi del je zapisal pod vplivom te substance, drugi pa v času treznosti in v njem predstavi argumente za dekriminalizacijo konoplje. V tem času pride do porasta zanimanja za alternativne kulture, zato je tudi do porasta literature, ki je raziskovala uporabo droge in implikacije v zvezi s posamezno kulturo. Gre seveda tudi za prihod nove subkulture hipijev, ki so se uprli striktnosti zakonov in stari generaciji – eden izmed načinov je bila tudi uporaba starih in novih drog.

⁶⁵ Jack Kerouac je bolj znan po njegovi uporabi amfetaminov – *Na cesti* (*On the Road*, 1951) naj bi spisal v slabih dveh tednih pod konstantnim vplivom popularne oblike amfetamina, znanim pod imenom »speed« (Plant 1999).

V Evropi je bilo stanje nekoliko drugačno. Ženevska konvencija iz leta 1925 je omejila pridelavo in uporabo konoplje v znanstvene in medicinske namene. Naslednja je Ženevska konvencija iz leta 1936,⁶⁶ kjer gojenje in produkcija nista navedena kot kaznivi dejanji, poleg tega pa ni omenjena nobena zahteva po prepovedi uživanja konoplje. Komaj leta 1961 je bila v New Yorku sprejeta enotna konvencija o opojnih drogah. Osredotoča se na trgovanje z drogami, s čimer je postavila temelje sedanjemu sistemu mednarodne kontrole nedovoljenih drog. Vendar tudi ta konvencija izrecno ne zahteva inkriminacije uživanja drog – zaradi prepovedi trgovine je kaznivo posedovanje drog, posledično je kriminalizirano tudi uživanje. To konvencijo dopolnijo leta 1972 v Ženevi, v kateri dodajo tudi prevencijo zlorabe drog (Konoplja.org 2007).

Tako knjiga Walterja Benjamina (1892–1940) z naslovom *Hašiš (Über Haschisch, 1972)*⁶⁷ nastane v drugačnih razmerah, saj evropska politika ni bila tako represivna do konoplje kot v ZDA. Mogoče zaradi tega, mogoče pa tudi zaradi samega Benjamina, ki je bil filozof, esejist, marksist in kulturni kritik, predstavlja ta knjiga drugačno vrsto literature na temo drog. *Hašiš* je zbor esejev oziroma zapiskov iz eksperimentov z določenimi drogami. Po večini so to eksperimenti s hašišem, eden je z meskalinom⁶⁸ in eden z morfijem. Poskusna oseba je običajno sam Benjamin, včasih pa tudi Ernst Joël in Fritz Fränkel. Takšen način literature, ki bi bila rada nekakšno »iskanje resnice« o zadetosti z drogami, predstavlja tudi knjiga Aldousa Huxleyja (1894–1963) *Vrata zaznavanja (The Doors of Perception, 1954)*, v kateri avtor opisuje svoj eksperiment z meskalinom. Pri obeh naletimo na nekakšno fascinacijo nad drogami. Benjamin poskuša razumeti in skrbno opisati svoje doživljanje na hašišu. Za to sta skrbela tudi Joël in Fränkel, ki sta o istem poskusu tudi sama beležila dogajanje. Tako opazimo, da so si ti zapisi sicer zelo podobni, saj opisujejo isti dogodek, vendar pa hkrati tudi zelo različni, saj opisujejo dogodek iz različnega toposa: prvi je topos doživljajočega, drugi opazovalca.

⁶⁶ ZDA te konvencije niso podpisale, saj naj ne bi bila dovolj represivna do konoplje.

⁶⁷ Izdana posthumno. V knjigi so zapisani eksperimenti s hašišem med leti 1930–1934 ter eksperiment z meskalinom leta 1934.

⁶⁸ Ta je opisan v poglavju Meskalin.

Hašiš se prične z zgodbo nekega človeka, izginulega Scherlingerja, ki je v Marseillu pokadil nekaj hašiša. Benjamin začne s stavkom: »*Ta zgodba ni moja*« (Benjamin 1999: 5), pa čeprav opiše prav ta pripetljaj še dvakrat v knjigi, kot da bi se to zgodilo njemu samemu. Zgodbe sicer niso do popolnosti enake, a sta zadetost in doživljanje realnosti te zadetosti enaka. Na primer opis ulice, ki naj bi ga Benjamin slišal od Scherlingerja: »*Če sem gledal skozi okno, sem imel globoko pod sabo eno črnih, ozkih ulic pristaniške četrti, bila je kot sled noževega rezila v telesu mesta*« (Benjamin 1999: 10). Ta opis nadalje zasledimo še v Benjaminovem eseju *Hašiš v Marseillu*: »*Cesta, ki sem jo tako pogosto opazoval, se mi zdi kakor sled noževega rezila*« (Benjamin 1999: 20) ter isti stavek v zapisniku številka IV z naslovom: *Walter Benjamin: 29. september 1928 sobota. Marseille*.⁶⁹ V eseju *Hašiš v Marseillu* Benjamin najprej obrazloži zadetost s hašišem: »*Prostor se lahko širi, tla postanejo prepadna, pojavijo se atmosferske senzacije: sopara, zamegljenost, teža zraka; barve so svetlejše, bolj žareče; predmeti lepši ali tudi gmotasti in grozeči*« (Benjamin 1999: 19). Nato pa sledi opis večera 29. julija (letnica ni znana) v Marseillu, ko je Benjamin pokadil neznano količino hašiša: »*Potem pridejo do veljave uživalčevi prostorski in časovni razmahi. Ti so, kot je znano, absolutno kraljevski. Tistemu, ki je kadal hašiš, Versailles ni prevelik in večnost zanj ne traja predolgo*« (Benjamin 1999: 21). Za tem esejem sledi drugi del knjige, to so *Zapisniki*. Teh je deset, o določenih »seansah« pa je zapisnikov več, saj sta nekatere poleg Benjamina zapisala še Joël in Fränkel. Benjamin v svojih zapisnikih opisuje lastna občutja, doživljanje prostora in časa: »*Neugodje ob informacijah. Rudimenti stanja odsotnosti. Močna preobčutljivost na odprta vrata, glasno govorjenje, glasbo*« (Benjamin 1999: 41). Velikokrat gre za tok zavesti ali vdor domišljije v človekovo zadetost, kar lepo zapiše Joël, ko mu odvzamejo skledo s pecivom: »*Odvzeli so mi pomembno strateško točko – pristanišče za natovarjanje premoga in besneč o priučeni politiki malih meščančkov, izobraženih po lokalnih občilih*« (Joël v Benjamin 1999: 67). V takšnih primerih lahko vidimo, kako izgleda spremenjena realnost pod vplivom THC-ja. Človekova domišljija se razbohoti, a kot je že opozoril Baudelaire, je problem konoplje v tem, da človeku res vzdrami domišljijo, vendar ta izgubi voljo, da bi to domišljijo lahko izkoristil. Benjamin opiše zmožnosti droge, ko posamezniku pokaže neskončne dimenzije notranjega izkustva,

⁶⁹ Na strani 73.

neskončnega časa in prostora. Hašiš je Benjaminu pokazal, da svet ni nem in inerten, temveč da ga poganjata lastna energija in živahnost. Benjamin postane empatičen in občuti naklonjenost do vsega in zdi se mu, da se vsak predmet sveti (Benjamin v Plant 1999). Določeni zapiski pa nas presenetijo, saj kažejo na to, da je imel Benjamin delne halucinacije: »*Ko govori o ingverju, se Hesslova pisalna miza za hip preobrazi v stojnico s sadjem*« (Benjamin 1999: 41). A zanj so bile to več kot samo halucinacije. Želel je podrobno raziskati filozofsko relevantnost takšnih zaznavanj v spremenjenih stanjih zavesti (Plant 1999). Ti eksperimenti poleg drugega kažejo tudi na to, da je pri hašišu izrednega pomena, v kakšnem okolju je človek, ki to opojno substanco zaužije, količina te substance ter človekovo stanje duha. Benjamin tudi v tej knjigi preide na njegovo znano pojmovanje avre: »*Resnična avra je vidna na vseh stvareh. Drugič: avra se korenito spreminja z vsakim premikom stvari, katere avra je*« (Benjamin 1999: 86). Pojem avre je verjetno Benjaminova najbolj vplivna misel. »*Da zaznamo avro objekta, ki ga gledamo, pomeni, da mu podelimo možnost, da nas pogleda nazaj*« (Benjamin v Plant 1999: 130). Hašiš je bil sicer eden izmed načinov, kako to doseči, vendar je bilo za Benjaminu umetniško delo tisto, v katerega je vlagal največ upa glede avre. Umetniško delo lahko vrača pogled, ko vzbudi isti občutek lepote, čudeža, neke notranje resnice (Benjamin v Plant 1999). Knjiga nam vsekakor poda vpogled v doživljanje osebe pod vplivom THC-ja, ki je koncentriran v hašišu. Zanimivo je, da so bili intelektualci v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja tako fascinirani nad psihoaktivnimi substancami, da so jih preizkušali kar na sebi. Raziskovali so vpliv na svoje občutenje in doživljanje; a to ni bilo dovolj – vse so tudi zapisali na način, da bi ljudje lažje razumeli, kaj točno se dogaja z osebo, ki je pod vplivom psihoaktivnih substanc.

V slovenski literaturi je zanimiva knjiga o psihoaktivnih substancah, knjiga *Alamut* Vladimirja Bartola. Bartol (1903–1967) je napisal knjigo o legendi ali zgodbi, ki je burila duhove že literatom pred člani *Kluba hašišinov*, kot sta Dante Alighieri (1265–1321) ali Giovanni Boccaccio (1313–1375). Čeprav je knjiga na svojevrsten način zgodovinska⁷⁰ (seveda ne popolnoma resnična), nam vseeno poda določen pogled v svet naše zavesti, ki

⁷⁰ Ibn-Sabba je deloval z izmailci v trdnjavi Alamut okoli leta 1124, vendar nam o tem ni ostalo prav veliko verodostojnih biografskih podatkov.

je pod vplivom hašiša.⁷¹ Sicer ni znano, ali je Bartol konzumiral hašiš, vendar lahko sklepamo, da so mu bili vplivi psihoaktivnih substanc na človekovo telo in mišljenje znani. Če se posvetimo zgodbi, nam vzbudi zanimanje to, da je konoplja (tako rastlina sama kot tudi hašiš) predstavljena kot ključ do raja. Ali s Hasanovimi besedami, ko gre z obiskovalci mimo cvetličnjaka konoplje: »*Ključ pa, ki odpira vrata vanj [v raj], tiči v onemle cvetličnjaku*« (Bartol 2002: 227). V knjigi je hašiš ključ zaradi tega, ker z njimi omamijo feidajje, da jih lahko prenesejo v skrivne vrtove, ki so narejeni po opisih raja iz Korana. Vendar lahko na ključ do raja gledamo tudi drugače: hašiš odpira vrata tako v raj kot v pekel, kar nas lahko asocira na Huxleyja, ki v svojem eseju *Nebesa in Pekel* (*Heaven and Hell*, 1956) obravnava tudi to temo – psihoaktivne substance naj bi prikazale posamezniku tako nebesa kot pekel. Nato nadaljuje: »*Zel, ki sem vama jo bil pokazal, je indijska konoplja in njen sok skriva v sebi zelo nenavadna svojstva*« (Bartol 2002: 228). Za tem svojima tovarišema opiše lastno zadetost s hašišem, ko je bil v Kabulu na obisku pri nekem indijskem knezu: »*Nenadoma sem zapazil nekaj zelo čudnega. Barve na stenskih preprogah so postajale vse bolj žive. Kar sem opazil, da so se začenjale tudi slike na preprogah izpreminjati. Še pravkar sem videl, da je sedel črnobrad mož v krogu svojih odalisk. Toda nenadoma je izginil, odaliske so vstale in začele plesati... Vedno bolj žive so postajale barve, osebe so se izluščile iz stene in se prizibale na sredo prostora. Tam so plesale in se prekopicavale in zmerom prijetneje mi je postajalo pri duši... Zdelo se mi je, da sem veličasten kralj, ki gospodari s prostorom in s stvarmi v njem in ki je neodvisen od časa in vesoljnega reda*« (ibid). Zanimivo je, da je to specifično stanje, ki ga opisuje Bartol, doseženo samo z veliko količino konoplje, ki jo človek oralno zaužije. Kot pa nadalje opisuje Hasan, je bila kroglica hašiša, ki jo je bil uporabil, neverjetno odvisna – vendar bolj psihično kot fizično (čeprav odvisnost ni najbolj značilna posledica konoplje): »*Vsakogar namreč, ki je kdaj uporabil tako kroglico, žeja da bi znova doživel razkošja, ki jih je bil takrat občutil*« (Bartol 2002: 230). Nasploh so hašišarske zadetosti v *Alamutu* polne halucinacij, ki so veliko bolj značilne za halucinogene droge kot za konopljo. »*Pred seboj je zagledal velikanske oglate stavbe z*

⁷¹ Ime naj bi dobil prav po »starcu z gore«, saj naj bi bilo njegovo pravo ime al-Hasan Hashishin ibn-al-Sabba (Emboden 1972). Drug vir (Rudgley 1993) pa to zanika in se sklicuje na to, da ne v izmailitskih ne v sunitskih virih ne najdemo omembe uporabe te droge. Boon (2002) tako pravi, da naj bi arabska beseda »hašiš« grobo prevedena pomenila zelišče, travo ali plevel.

visokimi stolpi. Lesketale so se v slepeči belini. Potem so se začele tajati, kot da jih nevidna roka ruši v njihove sestavine. Zrasla so nova mesta, v živih barvah so blestele okrogle kupole» (Bartol 2002: 373). Kaj točno je Bartol opisoval oziroma kje je dobil ideje za takšna videnja, ostaja neznanka. Če beremo njegovo biografijo, naj bi bil že kot deček »bujne domišljije«, tako da je popolnoma mogoče, da avtor sam ni eksperimentiral s psihoaktivnimi substancami, temveč le iz svoje domišljije pobiral opise, kakšna bi zadetost lahko bila.

Na koncu lahko rečemo, da je literatura o konoplji preprejena z utopijami kot so skrivne združbe ibn-Sabbovih ašišinov, iz njih izhajajoči *Klub hašišinov*, heretične sekte sufistov, jazzovskih glasbenikov itd. Poleg tega so pomembne sanje, a se le-te izredno razlikujejo od sanj pod vplivom drugih drog, saj so sanje pod vplivom konoplje pod konstantnim vplivom zunanjega okolja. Konoplja ima to značilnost, da poudari že obstoječe misli, zato so pisci, kot sta Gautier in Benjamin uporabljali to substanco, da bi prišli do znanja, kako razum strukturira doživljanje v koherentne kognitivne strukture (Boon 2002).

Drugače od konoplje, pri kateri na način zadetosti veliko vpliva tudi okolje oziroma, drugače prebrano, nikoli ni prevelikega odmika od tako imenovane »realnosti«, se pri psihedeličnih drogah stanje spremeni. Raziskovalci teh drog so iskali nove, imaginarne svetove, v katerih bi našli »resnico« oziroma drugačno znanje in zavest. Literati so poleg meskalina uživali tudi LSD, »nore gobice« in druge opojne substance, ki so jim, po Huxleyevih besedah (1993), odpirali vrata v druge svetove. Zato sledi poglavje o uporabi meskalina v literaturi.

5.2 PEJOTL (MESKALIN)

Zanimanje za psihedelike je v času po *Klubu hašišinov*, torej po letu 1849, v Evropi in Severni Ameriki skorajda zamrlo. Ponovno se vzpostavi skoraj 100 let kasneje, s knjigo Aldousa Huxleya *Vrata zaznavanja* (*The Doors of Perception*, 1954). Magične oziroma opojne substance se sicer pojavljajo že pri E.T.A. Hoffmannu (1776–1822), ki je v svojih

fantastičnih zgodbah uporabljal različne skrivnostne napoje in praške, da je svoje junake popeljal v fantastične svetove. Takšna je tudi zgodba Lewisa Carrolla (1832–1898) *Alica v čudežni deželi* (*Alice's Adventures in Wonderland*, 1865) ali še bolj fantastična *Skozi gledajoče zrcalo* (*Through the Looking Glass*, 1872). Čeprav v obeh »pravljicah« glavna junakinja vstopa v magične svetove s pomočjo nekakšnih opojnih substanc, v knjigah ni neposredne omembe kakšnih psihoaktivnih substanc, kot je to videti na primer pri Walter Benjaminu. Na koncu obeh knjig sicer izvemo, da so bile vse prigode le sanje,⁷² plod Aličine neverjetne domišljije, a vseeno se zdi, da je v knjigi polno nekakšnih skritih namigovanj na psihoaktivne substance: pijače, ki nosijo oznako »POPIJ ME«, ali sladice, na katerih piše »POJEJ ME«. Ko jih Alica použije, se zmanjša na velikost vrtnih rož ali zraste višje od okoliških dreves. Najbolj zanimiv je lik modre gosenice (oziroma goseničnika, saj je v pravljici ta lik definitivno moškega spola), ki kadi vodno pipo na vrhu gobe (Alica je v tem poglavju velika kot gosenica). Vodna pipa lahko vsebuje tako hašiš kot opij, poleg tega pa je goba seveda »nora gobica«, torej psilocibinska goba. Ko Alica zaupa svoje težave goseničniku, to je, ko mu pove, da ne ve točno, kdo je, saj konstantno spreminja velikost, je ta zabavni lik: *odmaknil nargile iz svojih ust, enkrat ali dvakrat zazelhal ter se stresel. Nato je splezal iz gobe in se odplazil v travo, ter samo pripomnil, ko je šel: Ena stran bo naredila da zrasteš, ena da se pomanjšaš* (Carroll 1986: 35). Seveda je mislil na gobo, a kako lahko določiš levo in desno stran nečesa okroglega? Knjiga je polna takšnih malih absurdnosti, ki so tipične tako za sanje, kot za spremenjeno stanje zavesti pod vplivom psihoaktivnih substanc. Vojaki, ki so karte, beli zajčki, ki se jim mudi in pogledujejo na uro, čajanka pri Norem klobučarju itd. V čudežni deželi je resnično vse čudežno. Vendar to ni edina zgodba, ki dela povezavo med psihedelično izkušnjo in domišljijскими otroškimi pravljicami (Boon 2002). Kot sodoben primer si lahko vzamemo otroški televizijski program *Telebajski* (*Teletubbies*), ki nas z mešanico psihedeličnosti in shizofrenosti lahko celo prestraši.

⁷² Relacija med sanjami in psihoaktivnimi substancami nam vzbudi zanimanje, saj so svetovi, ki jih doživimo v intoksikaciji s psihedeličnimi drogami lahko zelo podobni sanjskim svetovom. Pri raziskavah človekovih možganov so ugotovili, veliko verjetnost, da nam substanca z imenom N,N-dimetiltriptamin (DMT), ki je naravno prisotna v njih, omogoča vstop v te svetove. To substanco pa najdemo tudi v naravi: je ena izmed sestavnih delov halucinogene pijače ayahuasca. Dr. Rick J. Strassman je v svoji knjigi *DMT: Molekula duha* (*DMT: The Spirit Molecule*, 2001) opisal poskuse, ki jih je v 90-ih letih 20. stoletja naredil na univerzi v Albuquerque, New Mexico. Zanj je DMT dejansko molekula duha, ki jo telo samo izdeluje, da nas popelje v »drugačne svetove« (Plant 1999).

Tako kot že v predhodnem poglavju je tudi tu pomembno, da razlikujemo med pisanjem o meskalinu, torej med poskusi, ki so jih literati izvajali na sebi, in pisanju, ki je povezan s posledicami predhodne uporabe meskalina. Pri Aldousu Huxleyju in Walterju Benjaminu imamo, na primer, zapiske, ki so nastali v času použitia meskalina, torej iz dejanskih poskusov. To so eseji, katerih osrednja tema je zadetost, torej človekovo doživljanje pod vplivom psihoaktivnih substanc in razmišljanja, ki sledijo takšni zadetosti. Pri Jean-Paul Sartrovem romanu *Gnus (La Nausée, 1938)*, kot bomo videli v nadaljevanju, pa obstaja le navezava na določeno izkušnjo iz zadetosti z meskalinom.

Carlos Castaneda (1925⁷³–1998) je eden izmed pisateljev, ki je doživel veliko uspeha s prodajo knjig o psihoaktivnih substancah, ki jih sicer prežema novodobni pridih. Pri njem sta oba prej omenjena načina združena. V knjigah opisuje tako trenutno opitost z meskalinom kot tudi nadaljnja razmišljanja, ki so izhajala iz te opitosti. Ko je opravljal delo na terenu za svojo doktorsko disertacijo iz antropologije v Mehiki, naj bi postal vajenec šamana iz plemena *Yaqui*. Njegovo učenje naj bi trajalo veliko let in takrat naj bi tudi konzumiral pejtlotl, ki ga je uporabljal tudi njegov učitelj, don Juan. Obstajajo sicer mnenja, da Castaneda ni bil nikoli pri don Juanu in eksperimentiral s pejtlotlom. Ljudje, ki so šli po njegovih stopinjah po Mehiki, niso namreč našli nobenega dokaza, da je bil Castaneda res tam, kjer je v svojih knjigah govoril, da je bil. Dejstvo je, da je lahko vsa svoja »videnja« le prepisal od drugih, saj je bilo (že med antropologi) veliko zapisanega o ritualih mehiških staroselcev. O vprašanju, ali je Castaneda v svojih knjigah opisoval svoje popotovanje korak za korakom ali si je določene dele izmislil – torej ali je njegova literatura bolj fiktivna kot dokumentarna – na tem mestu ne mislim razpravljati. Bolj je pomembno, da si ogledamo posamezne odlomke, saj so ti relevantni za pričujoče diplomsko delo.

V knjigi *Učenje pri don Juanu (The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge, 1968)* avtor opiše 14 »stanj neobičajne resničnosti«, kot jih sam imenuje. Štiri so posledica kajenja nekakšne mešanice, v kateri so gobice (*Psilocybe mexicana*), štiri zaradi použitia kristavca (*Datura inoxia*) ter šest zaradi použitia pejtlotla (*Lophophora*

⁷³ Castaneda je sicer trdil, da se je rodil leta 1931.

williamsii). Zadnje zaužitje pejotla poteka med obredom na tradicionalen staroselski način. Celotna knjiga je napisana kot dnevnik, dogodki so datirani in sledijo časovnemu zaporedju. Prvi del je zbir njegovih delovnih zapiskov, ki obravnavajo stanja neobičajne resničnosti, kjer najdemo opise pejotlskih vizij oziroma halucinacij: »*Hip zatem je pred mano znova zrasla podoba tiste orjaške čebele. Bila je resničnejša kot običajna domišljajska podoba. Stala je tam pred mano, sama, obdana z nenavadno jasnino. Na nič drugega nisem mogel več misliti. To stanje miselne jasnine, kakršne dotlej še nisem izkusil, me je navdalo z novim občutjem groze*« (Castaneda 2001: 80). Drugi del knjige pa predstavlja strukturalno analizo don Juanovega učenja, ki za nas na tem mestu skorajda ni pomembna.

Ko Castaneda prvič použije pejotl, opiše, kar vidi, na drugačen način kot kasnejša »videnja«: »*Voda je čudno sijala, se lesketala kot debel sloj lošča. Hotel sem povprašati don Juana o tem, na vse kriplje sem se trudil povedati svoje misli v angleščini, potem pa sem se domislil, da sploh ne razume angleško. Za trenutek sem se zbegal; postalo mi je jasno, da ne morem odpreti ust, čeprav sem lahko jasno mislil*« (Castaneda 2001: 34). Na začetku se Castaneda težko privaja novega življenja kot učenec. Ko komaj začne verjeti v to, kar ga don Juan uči, se pojavijo razlike v zadetostih. Le-te se pokažejo, ko se Castanedi začne prikazovati Meskalito, nekakšen pejotl-bog. »*Potem sem odšel po pejotlovem polju in klical Meskalita po imenu, ki mi ga je zaupal, nekaj se je prikazalo iz nenavadne, zvezdi podobne luči, ki je svetila na nekem pejotlovem kaktusu; potem je obsijala celotno nebo nad mano in pri tem odkrivala veličastne, čudovite prizore. Imel sem nedvoumen občutek, da mi Meskalito veleva, naj pojem še en pejotlov popek*« (Castaneda 2001: 124–125). Prikazovanje Meskalita kaže na že prej načrtano razliko med dojetjem uživanja psihoaktivnih substanc med zahodno in staroselsko kulturo. Razlika se opazi med Castanedo in don Juanom. Castaneda predstavlja razumsko plat zahodne kulture – torej znanstveni vidik, ki poskuša vse razložiti na podlagi razuma. Drugačno pa je don Juanovo dojetje uživanja pejotla: to je staroselski način, za katerega je značilno dojetje pejotla kot »božanske rastline«, v kateri živi Meskalito. Castaneda se sicer na koncu približa staroselskemu načinu, saj tudi on začne videvati Meskalita ter »doživlja božanskost« rastline: »*Tedajci sem začutil, da me je vsega zalil val nekakšne mogočne*

modrosti. Domneva, s katero sem se bil poigraval tri leta, se mi je na lepem pokazala kot gotovo dejstvo. Tri leta je torej trajalo, da se mi je končno posvetilo, oziroma da sem odkril, da obstoj tistega, kar se skriva v kaktusu, ni prav nič odvisen od mene in da tisto bitje obstaja samo po sebi in samo zase, ne glede name. Vsak pejotlov kaktus na polju je sijal z modrikasto, iskrečo se svetlobo. Še zlasti en kaktus je žarel nadvse svetlo. Usedel sem se predenj in mu začel prepevati svoje pesmi. Ko sem tako prepeval, je iz njega prišel Meskalito« (Castaneda 2001: 123–124). Na koncu Castaneda postane vrač, brujo, ki ima vpogled v svet tradicionalnih verovanj plemena Yaqui. Prav zaradi tega je doživel veliko kritik iz strani antropologov, saj naj njegovo delo ne bi imelo antropološke vrednosti, temveč le leposlovno. V tem diplomskem delu nimam namena ukvarjati se z vrednostjo njegovega pisanja z antropološkega vidika, saj so na tem mestu bolj zanimivi opisi teh »spremenjenih stanj zavesti«. Le-teh pa je v naslednji knjigi, ki jo bom obravnavala, veliko, saj gre za esej, ki je nastal na podlagi izkušnje z meskalinom in opisuje izključno samo to.

Aldous Huxley (1894–1963) je svoje eksperimente opitosti z meskalinom podrobno opisal v dveh esejih: *Vrata zaznavanja* (*The Doors of Perception*, 1954) ter *Nebesa in pekel* (*Heaven and Hell*, 1956). Na začetku eseja *Vrata zaznavanja* pove nekaj malega o meskalinu, nato pa nonšalantno nadaljuje: »Tako se je zgodilo, da sem nekega lepega majskega jutra pogoltnil štiri desetine grama meskalina, raztopljenega v pol kozarca vode, se usedel in čakal, kaj bo« (Huxley 1993: 9). Nato nadaljuje: »Po tem, kar sem prebral o poskusih z meskalinom, sem bil v naprej prepričan, da mi bo mamilo omogočilo, da vsaj za nekaj ur vstopim v notranji svet, kakršnega opisujeta Blake in A.E. Pol ure po tistem, ko sem pogoltnil mamilo, sem se zavedal počasnega plesa zlatih lučk« (Huxley 1993: 11). Poskus je izvedel v spremstvu raziskovalca in svoje žene. Celotno dogajanje so posneli na magnetofonski trak, na katerega se je Huxley opiral pri pisanju eseja. V njem se mešajo psihološke, mistične in estetske spekulacije, ki so specifične za pisanje o psihedeličnih drogah, poleg tega pa so to izsledki Huxleyjevih študij misticizma. Na začetku eseja se vrstijo opisi različnih vizualnih halucinacij, zanimanje za čas se popolnoma izniči in tudi prostorska razmerja avtorja ne zanimajo več. Čeprav se sposobnost intelekta nič ne zmanjša in je percepcija izboljšana, volja doživi spremembo

na slabše: tisti, ki uživa meskalin, ne vidi nobenega razloga, da bi kaj počel. Tudi razlogi, ki jih je imel v treznem stanju, da je kaj počel, se mu zdijo nezanimivi. Pojavi se dilema, zakaj naj bi počel nezanimive posvetne stvari, ko pa ima toliko boljših stvari, o katerih lahko razmišlja (Huxley v Plant 1999)? Po tem se avtor posveča razglabljanju o različnih tipih zavesti, ki jih človek doživlja, ter o dejanskih učinkih meskalina na zaznavanje. Nekaj ur potem se podajo na izlet po mestu. V neki drogeriji Huxley vzame knjigo o umetnosti, nato razpravlja o slikah. Razpravljanje pride do omembe Williama Blakea: *»Večino vizualistov meskalin spremeni v vidce. Nekaterim transformacija sploh ni potrebna; ves čas so vidci. Mentalna vrsta, kakršni je pripadal Blake«* (Huxley 1993: 30). Ko končajo tudi poskus z glasbo, se odpravijo na vrt: *»in čeprav se je moje telo menda popolnoma ločilo od duha – ali, da bom natančnejši, čeprav mojega zavedanja preobraženega zunanjega sveta ni več spremljalo zavedanje fizičnega organizma – sem lahko vstal, odprl steklena vrata in skoraj brez obotavljanja stopil ven. Bilo je, seveda, zelo čudno, ko sem čutil, da »jaz« ni isto kakor te roke in noge »tam zunaj«, kakor ta popolnoma objektivni trup in vrat in celo glava.... Sploh pa je bilo telo menda popolnoma sposobno, da pazi nase«* (Huxley 1993: 34). Tako se v eseju menjavajo filozofske razprave in fascinacija nad videnim v stanju spremenjene zavesti. Huxley pa gre še dlje, saj se na več straneh poda v razmišljanje o »popolni drogi«, ki jo kasneje opiše v romanu *Krasni novi svet (Brave New World, 1932)*, pod imenom *soma*. Ta droga nosi v sebi Huxleyevo verjetje, da psihedeliki vsebujejo ključ do skrivnosti, ki se skrivajo v človekovem umu. Po drugi strani pa je *soma* v *Krasnem novem svetu* droga, ki omogoča nekakšno fašistično stanje poenotenja, kot je to zapisano v omenjenem romanu. *»Zdaj pa – takšen je napredek – stari ljudje delajo, stari ljudje se pariyo, starci nimajo nič časa, nič oddiha od uživanja, niti trenutka, da bi sedli in začeli premišljevat – če bi kdaj po resničnem naključju v trdem tkivu njihovih razvedril zazijala kaka časovna zev, imamo vedno na voljo somo, čudovito somo, pol grama za pol praznika – en gram za konec tedna, dva grama za potovanje na razkošni Vzhod, trije pa za temno večnost na luni. In ko se vrnejo, varno na trdnih tleh dnevnega dela in razvedrila«* (Huxley 2003: 58). Na splošno je *soma* v knjigi univerzalno zdravilo: pomaga pri potrtosti, nesamozavesti, nerazpoloženosti – a najbolj pomembno je, da pomaga proti želji po razmišljanju ali celo razmišljanju samem. Želja po *somi* je v *Krasnem novem svetu*

vcepljena v misli še mladih posameznikov tega sveta s »hipnopedijo« (v romanu je to oblika hipnoze, ki je otrokom vcepljena v času spanja). Če se sedaj vrnemo k eseju *Vrata zaznavanja* vidimo, da je za Huxleya želja po transcendenci zavestnega jaza glavna želja duše (Huxley 1993: 44). Njegovo mišljenje je sicer lucidno in ekstremno zanimivo, a vendar naivno, skorajda vzhičeno – zanj je bil poskus pravo razsvetljenje. Dve leti po tej meskalinski izkušnji Huxley napiše esej *Nebesa in pekel*. V knjižici skuša bolj sistematično opisati rezultate novega razumevanja, ki mu ga je prinesel meskalin. Potopi se v najmanjše potankosti zadetosti, kakor da bi želel nekaj opisovati popolnoma objektivno, skorajda znanstveno. Med drugimi primeri zadetosti išče skupne točke, da bi lahko določil njihove univerzalne lastnosti, gre pa tudi naprej: izkušnjo z meskalinom primerja z drugimi mitološkimi svetovi, kot je Uttarakuru, Raj ali vrt Hesperid. Te mu uspe povezati z umetnostjo oziroma z umetniškimi materiali. Njegovo pisanje je kot dolg tok zavesti, popelje nas v drugačno vrsto razmišljanja: v tem se zrcali dejanska izkušnja z meskalinom, saj je to pisanje nekaj posebnega in enkratnega. Do zadnjih nekaj strani je razmišljanje pozitivno, polno barv in lepote – to so za Huxleyja nebesa, ki jih človek doživi pod vplivom meskalina. A na zadnjih straneh je govor o peklu, tistem delu psihoaktivnih substanc, ki ga prav tako lahko doživi posameznik, kot se je to zgodilo na primer Sartru (v nadaljevanju).

Na podoben način kot Huxley je poskus z meskalinom opisal Walter Benjamin (1892–1940). Izvedel ga je 22. maja 1934. Dodan je zbirki spisov z naslovom *Hašiš*. Benjamin v svojem poskusu ni uporabil pejotla ali san pedra, temveč 20 miligramov meskalina Merck⁷⁴ subkotalno.⁷⁵ Benjamin je ta poskus delal v družbi Fritza Fränkla. Svoje občutke opiše z besedami: »Če bi kot mrtvi občutili hrepenenje po katerem koli predmetu iz prejšnjega življenja, npr. po tem oknu, bi se nam mrtvim zdelo takšno, kakršnega vidim zdaj jaz. Mrtvi in pričujoči predmeti lahko vzbujajo hrepenenje, kakršnega sicer poznamo le ob pogledu na človeka, ki ga ljubimo« (Benjamin 1999: 115). Med opitostjo s psihoaktivnimi substancami se večkrat dogodi, da se ljudje »pogovarjajo« z mrtvimi,

⁷⁴ Merck se tu nanaša na nemško farmacevtsko družbo Merck KGaA, ki je izdelovala različne psihoaktivne substance, na primer kokain in morfij ter patentirala številne druge, kot na primer MDMA (glavna sestavina ekstazija).

⁷⁵ Podkožno.

čutijo njihovo prisotnost ali celo vedo, kako čutijo mrtvi in kakšna je smrt. To lahko razumemo tudi tako, da nam lahko drugačno zaznavanje realnosti vzpodbudi misel, da je to, kar čutimo, podobno smrti ali na nek način sama smrt. V bistvu je eno izmed redkih verjetij, ki se je ohranilo v naši poznanstvenjeni družbi, verjetje o življenju po smrti in posledično duhovih. To verjetje je pri večini ljudeh še vedno trdno zakoreninjeno in skrito nekje v podzavesti.

Benjaminove misli imajo prosti tok in asociacije si sledijo v zelo zanimivem sosledju, kar je zelo značilno za psihoaktivne substance. V stanju nejevolje avtor začne tarnati o svojem stanju in kmalu pride do pojma nevzgojenosti, ki ga želi psihološko izpeljati. Označi ga kot »meglen svet afektov« (Benjamin 1999: 115). Takrat tudi ugotovi, da je pravi razlog nevzgojenosti otrokova jeza, ko spozna, da ne more čarati. Ko smo pod vplivom psihoaktivnih substanc, v tem primeru meskalina, se naše mišljenje popolnoma spremeni. Kot sem že omenila, se mišljenje vzrok – posledica skorajda izgubi, če pa je prisoten, se ti vzroki in posledice zde skorajda nerealne »realnemu objektivnemu« mišljenju. Tu se nahaja eden izmed »problemov« spremenjene zaznave in »rahljanja ventilov«. Kar ugotovimo v tem »drugem« svetu, enostavno ne zdrži v realnem svetu, v katerem ponavadi bivamo. Ideje, asociacije, mišljenje, vse poteka na popolnoma drugačen način, večinoma nerazložljiv v besedah vsakdanjega sveta. Poleg mišljenja se seveda spremeni zaznavanje okolja: Benjamin postane izredno občutljiv na optične in akustične dražljaje. Po predmetih zaznava ornamente, tanke kot las, kar je značilno za »videnja« pod vplivom meskalina. Tudi zaznavanje lastnega telesa oziroma rok se spremeni: *»Resnični položaj mojih rok je povsem drugačen od tega, ki ga imam v zavesti in ki ga lahko razberete v izrazu mojega obraza. Zato občutite silno napetost med mojim izrazom in med mojo telesno držo. Ta napetost na vas učinkuje z magično silo«* (Benjamin 1999: 119). Nadaljnje razglabljanje se vrti okoli človekovega telesa in razumevanja katatonične drže, nato sledijo risbe in raztreseni zapiski o istem poskusu, ki jih je Benjamin napisal ali narisal pod vplivom meskalina. Na splošno so Benjaminove misli raztresene, a to ni nič nenavadnega, saj prihajajo iz »drugačne realnosti« – misli na meskalinu pridobijo nekakšno »meskalinjansko« logiko, ki je težko razumljiva osebam, ki le-te ne poznajo oziroma niso pod njenim vplivom. Benjamin je v svojih esejih iskal

nekakšno profano verzijo intoksikacije pri religijski ekstazi, neko »profano iluminacijo«: materialistično, antropološko inspiracijo, ki so ji uvodna lekcija lahko hašiš, opij ter druge droge (Plant 1999: 128).

Naslednje leto, torej leta 1935, se Jean-Paul Sartre (1905–1980) odloči za eksperiment z meskalinom. Podvrgel se je poskusu, ki ga je izvajal njegov prijatelj, psihiater Daniel Lagache. Takrat je pisal knjigo *Imaginarno: psihologija – fenomenologija imaginacije* (*L'Imaginaire: psychologie – phénoménologique de l'imagination*, 1940). Zanj izkušnja ni bila prijetna. Nanjo se naveže proti koncu omenjene knjige, v poglavju z naslovom *Patologija imaginacije: Tam je bilo na način, kako so se ti oblaki prikazali v mojem spominu, v trenutku, ko so že izginili, nekaj inkonsistentnega in skrivnostnega, ki je, kot se mi zdi, le prevedel obstoj teh osvobojenih spontanosti na robove zavesti* (Sartre v Boon 2002: 236). Po pričevanjih Simone de Beauvoir so predmeti, ki jih je Sartre pogledal, spreminjali svojo obliko: dežniki so postali mrhovinarji, že čez nekaj dni pa naj bi se mu začelo dozdevati, da ga preganja ogromen jastog. Te halucinacije naj bi sledile še celo leto (Plant 1999). Omenjeni poskus naj bi imel prav zaradi tako močnega učinka vpliv na njegovo nadaljnje delo. Prav tako naj bi avtor pod vplivom meskalina doživel popolno odsotnost mej med njim samim in zunanjim svetom (stapljanje z zunanjim svetom). To opiše v svojem romanu *Gnus* (*La Nausée*, 1938), ko glavni junak Roquetin doživi enako izkušnjo stapljanja kot avtor sam. »*Ta črnina tu ob moji nogi ni bila videti črnina, ampak prej zmeden napor, da bi si črnino predstavljal nekdo, ki je ni nikoli videl, te črnine preprosto nisem videl: vid je abstraktna iznajdba, očiščena, poenostavljena ideja, človekova ideja. Ta črnina, brezlična in medla navzočnost, je do kraja preplavljala vid, vonj in okus. To bogastvo pa se je spremenilo v zmedo in naposled ni bilo nič več, ker je to bilo preveč*« (Sartre 1981: 161). Ideja, ki se tu pojavi, *en-soi*, »biti-v-sebi«, je bila bolj eksplicitno opisana v Sartrovi knjigi *Bitnost in ničnost* (*L'Être et le Néant*), izdana leta 1943.

V nadaljevanju bi na kratko omenila še nekaj literatov, ki so pomembni za pisanje o intoksikaciji z meskalinom. Prvi je Antonin Artaud (1896–1948), ki je med leti 1936 in 1948 potoval v Mehiko in živel med pripadniki plemena Tarahumara. Tam se je seznanil

s kultom pejtla in to substanco konzumiral z njimi. Iz te izkušnje je napisal eseje, ki jih je nato združil v knjigo *Iz potovanja v deželo Tarahumarov (D'un voyage au pays de Tarahumaras, 1955)*, ki jo Angleži prevajajo kar s *Peyote Dance*. Leta 1947 napiše knjigo *The Tarahumaras*, kjer je zapisan njegov znameniti del o pejtlu: *V zavesti biva neverjetno, človek z njim doseže kraljestvo onkraj materialnega in pejotl nam pove, kje ga najdemo* (Artaud v Schultes 2001: 8). Že v tem kratkem besedilu se vidi, da Artaud ni videl pejtla kot estetski eksperiment, niti ni potoval v Mehiko kot etnolog, temveč je želel na svojem telesu izkusiti tisto, kar vedo Tarahumarci. Podal je nekakšno gnostično razlago pejtla, namreč da izniči naravo in kulturo, da bi nam pokazal praznino oziroma *Nič*. Pomagal naj bi mu, da je dosegel tisto neznano, skrivnostno, skrito – tudi v povezavi s poezijo. Iskal je izvor poezije, saj je verjel, da le-te ne moremo iskati v literaturi, temveč je poezija nekaj, kar lahko le živimo. Takšne modernistične raziskave psihedelikov doživijo svoj vrh s francoskim pesnikom Henrijem Michauxom (1899–1984). Poleg meskalina je eksperimentiral tudi s hašišem in opijem, a so najbolj zanimivi eksperimenti z meskalinom, ki jih zapiše v knjigi *Ubogi čudež (Miserable Miracle, 1957)*. Njegovo zanimanje za raziskovanje psihe, najbolj pa relacije med jezikom (in podobo) ter nezavednim, se začnejo že v dvajsetih letih 20. stoletja. Za zapisovanje teh spremenjenih stanj zavesti je uporabljal post-mallarméjevsko poetiko, ki je neodvisna od že določenih literarnih form. Tako kot Artauda in Benjamina pred njim ga je zanimalo »hieroglifsko pisanje«, ki bi neposredno predstavljajo »spremenjene realnosti«. V *Ubogem čudežu* je osrednji tekst ponovljen z obrobo, kar predstavlja dvojnost, vračajoče se gibe zavesti. V knjigi so tudi deli Michauxevih zapiskov iz dejanskih eksperimentov, ki kažejo distorzije besed in njihove mutacije v abstraktne hieroglifne ekspresivnosti. Njegova »hieroglifska literatura« je bil poskus adaptacije literature na novo realnost: iz sveta linearnih, pripovedovanih in fragmentiranih struktur v poglobljen, elektronski in akustični prostor. Michaux je najbolj obširno in natančno opisal, kako psihedeliki na poseben način spremenijo jezik: nekakšno fenomenološko poročilo funkcije jezika, njegovo razmerje z jazom – a tudi njegovo avtonomnost pri eksperimentih z meskalinom (Boon 2002). Čeprav sem omenila le dva avtorja, ki opisujeta intoksikacije z meskalinom, je le-teh še več (na primer Hunter S. Thompson). Zaradi obsega diplomske naloge in dostopnosti izvodov pa sem se odločila, da druge izpustim.

Transcendentalni impulz, človekova želja, da bi odšel preko materialnega in občutil celoto, da je vse *Eno*, je ena izmed mogočih razlag, zakaj se človek poslužuje psihoaktivnih substanc. Tako meskalin in LSD kot psilocibinske gobice so halucinogeni, ki človeku »odpirajo vrata zavesti« ali, kot je rekel Castaneda, ki ljudi peljejo v drugačna stanja zavesti. Ti svetovi so našli svoje oboževalce tudi med literati. Zanimivo pa je, da so poleg njih veliko zanimanja za psihedelične droge pokazali desno usmerjeni intelektualci, ki so te droge asociirali s primitivnim, iracionalnim in mitološkim in želeli raziskati lastne »izvore«. Literati so pod pretvezo, da predstavlja literatura del »visoke kulture«, svoje eksperimente s psihoaktivnimi substancami oddaljili od rekreativne uporabe teh snovi s strani množic. Zaradi svojega literarnega slovesa pa so imeli kontakte z različnimi sloji družbe, tako da so lahko imeli dostop do psihoaktivnih snovi in si pridobili pozornost za njihovo raziskovanje. Po šestdesetih letih 20. stoletja tovrstna »eksplozija« eksperimentov začne zamirati, deloma tudi zaradi novih zakonov, ki so začeli omejevati uporabo drog. Nasprotje takšni »meskalinijski literaturi«, katere avtorji so iskali »druge« svetove, pa predstavlja narkotična literatura.

5.3 MAK (OPIJ)

V 18. in 19. stoletju se v Angliji razmahne uporaba opija. Velika večina Angležev je opij konzumirala zaradi zdravstvenih težav, velikokrat pa tudi rekreacijsko. Med temi je bilo veliko literatov, kot so John Keats, Lord Byron in Percy Bysshe Shelley. Vendar pa tudi majhne, medicinske doze opija, ki so služile odpravi bolečine, vplivajo na zaznavanje in stanje duha. Zato moramo vzeti v vednost, da je imela takšna razširjena uporaba opija v medicinske namene velik vpliv tudi na širšo družbeno sfero, na kulturo, na celotno razpoloženje populacije (Plant 1999). Čeprav je bila večina avtorjev uporabnikov (da ne rečemo zasvojenecv), v njihovih literarnih delih velikokrat ni sledu o govoru o intoksikaciji z opijem oziroma laudanom⁷⁶ – veliko več je napisanega o različnih alkoholnih pijačah. Najpomembnejša pisca o opiju iz 19. stoletja sta Samuel Taylor

⁷⁶ O njihovi uporabi laudanuma vemo le preko njihovih detajlnih biografij, ne pa iz njihovega pisanja.

Coleridge (1772–1834) in Thomas De Quincey (1785–1859). Slednji leta 1821 izda avtobiografsko knjigo *Izpovedi angleškega uživalca opija* (*Confessions of an English Opium-eater*). Ta knjiga velja za prvo literarno delo, posvečeno dejanski uporabi droge. Boon tudi trdi, da je bil De Quincey tisti, ki je iznašel koncept rekreacijske uporabe drog (Boon 2002: 37), saj v *Izpovedih* izpostavi dejstvo, da je opijeva vrednost večja od le njegove medicinske uporabnosti – torej njegova rekreativna uporaba »za užitek«. Tu je tudi razlika med De Quinceyjem in Coleridgem: medtem ko je prvi okoli svojega konzumiranja opija zgradil mit, je drugi poskusil zakriti uporabo te psihoaktivne substance.

Coleridgejeva poezija z naslovom *Kubla Khan* (1797, izdana 1816) je po samih avtorjevih besedah nastala iz sanj, ki so sledile zaužitju večje količine laudanuma. Medtem ko je prebiral Samuel Purchasevo knjigo *Romanje* (*Pilgrimage*, 1613), je zapadel v globok spanec. Ko se je zbudil, se je spomnil celotnih sanj ter jih začel zapisovati, dokler ga ni zmotil obisk znanca. Ko se je Coleridge vrnil na delo, se ni več mogel spomniti svojih sanj (Plant 1999). V tej poeziji je viden značilen način pisanja uporabnikov drog, to je pisanje po diktatu nekega neznanega povzročitelja, sile, ki poteka brez avtorjeve zavesti (Boon 2002). Ta način pisanja se kasneje pojavi na primer pri Burroughsu, ko je pisal *Goli obed* (*Naked Lunch*, 1959). Za določene dele te novele je avtor trdil, da ne ve, kdaj jih je napisal ali kaj naj bi pomenile – knjigo naj bi pisal ob konstantnem kajenju hašiša ter odvajanju od heroína, torej v stanju, kjer je bil pod vplivom »drugačnih stanj zavesti«. To nevednost o lastnem pisanju (torej pisanje ob tolikšni intoksikaciji, ki privede do »luknje v spominu«) zasledimo tudi pri drugih avtorjih. Eden izmed njih je na primer Wilkie Collins (1824–1889), ki ob koncu svojega dela *Mesečni kamen* (*The Moonstone*, 1868), zapiše: *Ne le, da sem bil zadovoljen in osupel nad koncem, temveč ga niti nisem prepoznal kot lastnega* (Collins v Plant 1999: 26).

Temo sanj oziroma inspiracij, ki izhajajo iz sanj, večkrat zasledimo pri literatih, ki so uživali opij. Vendar to niso sanje v pravem pomenu besede, temveč nekakšna hipnotična stanja nekje med budnostjo in spanjem (in seveda pod vplivom psihoaktivnih substanc na

našo zavest), ki so velikokrat bolj živa in intenzivna kot običajne sanje. Tako Coleridge kot De Quincey občasno težko razločita med temi hipnotičnimi stanji in »resnico« oziroma temu, kar običajni človek doživlja kot resnično. Tudi Collins je večino svoje inspiracije pridobil iz teh stanj, ki so mu prinesla tudi nekakšen občutek dvojnosti: obstajala naj bi dva Collinsa: tisti, ki je pisal, ter tisti, ki je temu narekoval. Ta dvojnost v človeku je vidna tudi v njegovi že omenjeni knjigi *Mesečni kamen*, kjer je glavni junak nekakšna »opijska dvojna osebnost«. Pod vplivom opija namreč zagreši zločin, za katerega pa sam ne ve. Ta dvojnost je vidna tudi v samem načinu pisanja, ko se menjata perspektivi med obema »osebnostima« glavnega lika (Plant 1999).

De Quincey izda svoje *Izpovedi* v dveh delih, ki sta izšli v *London Magazine* leta 1821. Zgodba govori o začetku, kako De Quincey postane odvisen, kako poteka odvisnost ter kako se opija odvadi. Že na začetku govori o sanjskem svetu: *V začetnem stadiju bolezni je bil blišč mojih sanj vzvišeno arhitektonski. Zagledal sem takšen sijaj mest in palač, ki jih moje budno oko še nikoli ni uzrlo, razen v oblakih* (De Quincey v Miller 1995: 146). Začetni del knjige je vsekakor poln zapisov o sanjah in razmišljanju o njih. Najprej avtor doživlja krasne sanje, ki se proti koncu njegove zasvojenosti začno spreminjati v grozne more, dokler se ne začne zbujati sredi njih s kričanjem, da noče več sanjati (glej De Quincey v Miller 1995). Sredi svoje odvisnosti avtor ne more več razločiti med vse bolj halucinatorno budnostjo in opijskimi sanjami. Ljudje, ki jih srečuje v vsakdanjem življenju, začno pridobivati lastnosti sanjskih likov. De Quincey postaja vse bolj prepreden z opijem, skorajda obseden. Videti je, kot da so sanje pridobivale svojo lastno avtonomnost; in prav tako liki, kot na primer njegov »Temni tolmač«. Opij je postajal za njegovo življenje nujno potreben, bil je del njega, spremenil je De Quinceyjevo dožemanje časa in prostora. Življenje brez opija takrat ni bilo več mogoče; prav zato se odloči, da bo prenehal z njim. Čeprav zelo težka naloga, De Quinceyju uspe, da se odvadi svoje zasvojenosti. Vendar lahko tudi leta zatem beremo, da je avtor še vedno opazal vplive opija v lastnih sanjah (Plant 1999).

Tako kot je v Angliji De Quincey predstavljal literata, ki ga večina povezuje z uporabo opija, tako je v Franciji zasedel to mesto Charles Baudelaire. Drugi del njegovega dela

Umetna nebesa (Les Paradis artificiels) s podnaslovom *Uživalec opija (Un mangeur d'opium, 1860)* je posvečen prav tej psihoaktivni substanci. Kot inspiracija oziroma material za izdelavo tega dela sta bili De Quinceyjevi knjigi *Izpovedi* in *Vzdih iz globočine (Suspiria de profundis, 1845)*. Iz tega razloga o tem eseju ne bi veliko razpravljala, saj De Quinceyjeva knjiga ni služila le kot inspiracija, temveč je Baudelaire prevedel določene dele obeh omenjenih De Quinceyjevih del. Poleg prevodov vsebuje esej še refleksije o omenjenih prevodih ter razmišljanja o takratnem položaju opija v družbi. Pomembno je dejstvo, da predstavlja Baudelaire pomemben mejnik v pisanju o vplivu psihoaktivnih substanc, saj šele pri njem najdemo pojmovanje užitka, ki izhaja iz opijanja s psihoaktivnimi substancami, kot »grešno« oziroma iz katerega izhaja občutek krivde (Boon 2002). V njegovi poeziji v prozi z naslovom *Dvojna soba (La chambre double* v zbirki *Petits poèmes en prose, 1869)* beremo o spalnici, ki se zdi, kot da je iz sanjskega sveta. Tudi tam zapiše nekaj o dvojnosti opija: *V tem ozkem svetu, napolnjenim z gnusom, se mi domače smehlja samo en predmet: steklenička laudanuma, star in grozen ljubimec: in kot vsi ljubimci obilen v nežnosti in izdajstvu* (Baudelaire v Miller 1995: 100).

Staro pojmovanje, da lahko opij pripomore k pozabi vsega, kar človeka teži, grehov itd., ki izhaja že iz časov starih Grkov, najdemo tudi v knjigi *Slika Doriana Graya (The Picture of Dorian Gray, 1891)* Oscarja Wilda (1854–1900). Ko Dorian Gray umori svojega portretista Basila Hallwarda, ko se njegova kriva vest začne oglašati, se zateče v opijsko beznico, »kjer lahko posameznik kupi pozabo, beznice groze, kjer je spomin na stare grehe uničen z norostjo novih grehov« (Wilde 1994: 212).

Okoli leta 1850 postanejo v Franciji modne »*fumeries*«, to so kadihnice opija. Predvsem so pogoste v pristaniških mestih, najpogostejši pa so obiskovalci, ki so se kajenja navadili med bivanjem v različnih delih Azije, po prihodu v rodno deželo pa te navade niso hoteli opustiti. V drugi polovici 19. stoletja ter začetku 20. stoletja izide veliko knjig na to temo. Omenim naj le najbolj znane: *Opij (L'opium, 1886)* Paula Bonnetaina, *Kadilci opija (Fumeurs d'opium, 1896)* Julesa Boissièrea ter *Opijev dim (Fumée d'opium, 1906)* (Plant 1999).

V drugi polovici 19. stoletja se začne v narkotični literaturi pojavljati morfij, ki prevzame opijevo vlogo kot najbolj uporabljen narkotik. Morfij sicer izolirajo že na začetku stoletja, a komaj leta 1850 iznajdejo podkožno vbrizgalko, ki popolnoma spremeni način oziroma stil uživanja narkotikov. Injekcija je predstavljala modernost, napredek tehnološke znanosti, obenem pa neko sterilnost oziroma čistost uživanja psihoaktivnih substanc. Vse to se odraža tudi v razliki med avtorji, ki so konzumirali opij, ter tistimi, ki so si vbrizgavali morfij. Slednji so bili po večini »dekadenti«, morfijeva kultura je bila temna, mračna, obsedena s propadom. Za seboj je pustila sled mrtvih, po večini mladih pesnikov. Ravno nasprotno je bila kultura kajenja opija osredotočena na užitek (Boon 2002).

V 19. stoletju so bili uživalci opija zelo raznolika skupina. Ta raznolikost je vidna tudi v literaturi. V času prve svetovne vojne, ko se začne uživanje opija omejevati – ko torej država prevzame glavno vlogo pri odločitvi, kaj je legalno in kaj ne – se ta raznolikost uniči. Tako postanejo narkotiki v 20. stoletju večinoma asocirani z določenimi prostori (na primer Soho v Londonu, Montmartre v Parizu) ter povezani z nevarnostjo, mešanjem (priseljenci), spolnostjo, namernim zapeljevanjem nedolžnih itd. To se v literaturi odraža v knjigi Aleisterja Crowleya z naslovom *Dnevnik uživalca mamil* (*Diary of a Drug Friend*, 1922) (Boon 2002). Aleister Crowley (1875–1947), okultist, mistik, pisatelj in reorganizator *Ordo Templi Orientis* (*Red templarjev Vzhoda*), je sicer bolj znan po svojih knjigah z mistično vsebino kot pa po omenjenem romanu, posvečenem psihoaktivnim substancam, vendar so tudi v tem romanu prisotni elementi zakonov omenjenega reda. Zgodba govori o moškem in ženski v času, ko se je heroin v Angliji še lahko dobil na recept. Par postane odvisen od heroina (zraven sicer konzumirata tudi kokain in alkohol), a se na koncu odvadi te razvade. Toda ne tako, da s konzumacijo popolnoma prenehata, temveč tako, da jima s pomočjo Basil King Lamusa heroin ne predstavlja več potrebe. Če lik Lamusa govori Crowleyjeve besede, potem lahko sklepamo, da avtor zagovarja uporabo psihoaktivnih substanc, vendar »z mero«. Lamus pravi: »*To ni resnična potreba, temveč le lažen in perverzen pohlep in čim bosta prenehala misliti, da so življenjsko pomembna, bosta začejala pozabljati, kako zelo sta odvisna od njih.*« (Crowley 1990:

216). Po Crowleyju očitno lahko človek konzumira vse psihoaktivne substance in od njih ne postane odvisen, ko dobi nadzor nad seboj oziroma ko začne delovati »v skladu s svojo voljo«. »Povsem sem lahko razumel, kako je lahko Basil zaužil dozo heroina ali kokaina, ali se vdajal hašišu, etru ali opiju tako enostavno in koristno, kakor navadni človek naroči skodelico močne črne kave, ko se mu pripeti, da mora delati pozno v noč. Postal je popoln gospodar samega sebe« (Crowley 1990: 277). Primerjava s kavo tu ni napačna, saj večinoma pozabljamo, da je tudi kava močna psihoaktivna substanca, ki pa je legalna in zatorej sprejemljiva. Pri drogah je vprašanje razmejitve, kaj je škodljivo in ilegalno, ter (manj) škodljivo in legalno, večinoma le produkt političnega diskurza. »Edino opravičilo za kakršnokoli uživanje mamil je to, da naravi pomaga preseči ovire in ji omogoči pravilno delovanje« (Crowley 1990: 278).

Roman je poln opisov heroinske zadetosti: »Stimulacija je dosti boljša kakor pri morfinu. Človeka prevzame isti blaženi mir, vendar brez vsakršne medlosti« (Crowley 1990: 50); poleg tega pa tudi opisov tako imenovane »kokainske blaznosti« (glej Crowley 1990: 29). V romanu so opisani različni vidiki, kako obe psihoaktivni substanci vplivata na človekovo mišljenje: »Heroin in kokain ti omogočita umetno doseči visoko stopnjo koncentracije, kar pa se kasneje plača z dolgimi obdobji reakcije, v katerih se pamet sploh ne more osredotočiti na en sam predmet« (Crowley 1990:196). Ali: »Čudovito stimulira domišljijo, kot urok ubije vsako bolečino in skrb. Toda medtem, ko ima človek najbolj čudovite ideje, ko gradi gradove iz peska, ima tudi občutek, da ni vredno narediti prav ničesar. To mu da občutek strahotne superiornosti nad vsem na svetu« (Crowley 1990: 50). To izjavo lahko po eni strani primerjamo z Baudelairovim opisom učinkovin hašiša, saj naj bi le-ta tako vplival na človeka, da mu odvzame voljo. Vzrok sicer ni isti kot pri heroinu, vendar pa opazimo podobnost: pri zaužitju obeh substanc je končni rezultat človekova inercija. Glavna lika sta zato bolj nedejavna kot kaj drugega, a ne samo v telesnem pomenu, temveč tudi v čustvih: »To kar lahko imenujemo filozofska vrsta mamil, od katerih sta morfin in heroin tipična primera, je neposredno sovražna aktivnemu čustvu in čustvenem delovanju« (Crowley 1990: 53). Takšno stanje in vrhunec odvisnosti tudi privedeta do skorajšnjega konca obeh junakov. Takrat prestajata propad telesa in uma, zdi se, da se jima meša, nimata več niti kančka dostojanstva, ko poskušata

na vsak način priti do heroína, da bi zadovoljila svojo telesno potrebo. Roman pa je poleg opisov opitosti s heroinom zanimiv tudi zaradi občasnega »opominjanja« na zgodovino »opijeve literature«, saj nas preko zgodbe – iz ust misterioznega lika Basila Kinga Lamusa – popelje med literate, kot so Coleridge, Collins in De Quincey, ter njihove znane izjave o opijatih in zadetosti. Avtorjevo znanje o literatih, ki so pisali o psihoaktivnih substancah, ne preseneti glede na to, da je končal študij angleške literature na Cambridgeu. Tako tudi sam Crowley občasno spomni na avtorje, kot je na primer Coleridge: »Bil sem namreč v anestetičnem stanju, ki ga je zelo težko razločiti od sanj« (Crowley 1990: 61), saj je le-ta v opijskih sanjah našel inspiracijo za *Kubla Khan*. V bistvu velikokrat zasledimo govor o nekakšnem pol-budnem, pol-sanjskem stanju: »Obed v restavraciji je minil kakor v sanjah. Zdelo se mi je, da se zavedava, kaj jeva, ne da bi to zares okusila« (Crowley 1990: 77). Največ pa omenja prav Coleridga: ali citira *Kubla Khan* ali se stvari navezujejo na to poezijo – tako ima na primer v romanu določena pijača ime *Kublaj Kan št. 2*, to pa zato, ker je v njo dodan laudanum.

Razen izjem, kot je Crowley, v tem času droge niso bile najbolj priljubljena tema med pisatelji. Eden izmed redkih, ki je javno priznal jemanje opija in ki je to opojno substanco skorajda oboževal, je Jean Cocteau (1889–1963). Znano je, da se je slavni režiser, poet in pisatelj zdravil odvisnosti. Sad obdobja v Saint-Cloud kliniki je bila knjiga *Strašni otroci (Les Enfants Terribles, 1929)* ter *Opij: Dnevnik odvajanja (Opium: Journal d'une Désintoxication, 1930)*. V slednjem sicer ne govori samo o opiju, vendar le tega poveže z vsem. *Zame je opij upor. Zasvojenost je upor. Odvajanje je upor. Pozabite na moje delo. Vsako izmed njih giljotinira drugega* (Cocteau v Miller 1995: 32). Veliko pove o opiju kot rastlini. Tako lahko v dnevniku zasledimo zelo zanimivo misel: *Opij je edina rastlinska substanca, ki nam govori o rastlinskem stanju. Preko tega lahko dobimo idejo o hitrosti rastlin* (Cocteau v Miller 1995: 34). Njegovo razmišljanje ga je očitno peljalo k vprašanju časa. Torej, ali je naš čas isti kot čas nekoga drugega? V Cocteaujevem primeru se to vprašanje glasi: Ali rastline doživljajo čas drugače kot ljudje? Seveda to vprašanje nima nobene druge teže kot le neke privlačne filozofske špekulacije, to, da čas ni linearen, je verjetno jasno, če smo imeli stik z nekaterimi drugimi kulturami, kjer dojemajo čas ciklično. Po Cocteaujevem mnenju torej lahko vemo, kako rastline

doživljajo čas, če použijemo rastlino samo, ki nam preko svojih psihoaktivnih substanc prikaže resnično hitrost, v kateri živi.

Konec štiridesetih in v petdesetih letih 20. stoletja se fokus literature o drogah spremeni. V ospredje pride določena plat drog, ki prej ni bila v ospredju: zasvojenost. William S. Burroughs je bil eden prvih literatov, ki je o tem pisal. Leta 1953 pod psevdonimom izda knjigo *Džanki (Junkie)*.⁷⁷ Burroughs, ki je diplomiral iz književnosti na Harvardski univerzi, prikaže življenje odvisnika kot »način življenja«. V knjigi *Goli obed (Naked Lunch, 1959)*⁷⁸ Burroughs zaide v špekulacije, kjer postane zasvojenost mogočna metafora za proces kontrole, ki usmerja in urejuje našo družbo. Vsak del človeškega telesa, kjer obstaja izmenjava med zunanostjo in notranostjo, je potencialni prostor zasvojenosti. Burroughs pa gre še preko tega. Avtor namreč zasvojenost postavi v nekakšen biološki kontekst ter jo definira kot »celično hrepenenje«, zasvojenost obravnava kot virusno okužbo, ne pa kot bolezen, ki je povezana s posameznikovem karakterjem. Pri Burroughsu zasvojenost postane identiteta. Knjiga predstavlja skupek odlomljenih besedil, ki občasno postanejo nekakšen dionizični eksces: gre preko razuma v območja, ki zavesti niso znana. Avtor sam je za določene dele knjige rekel, da se ne spominja, kdaj jih je napisal. Skupaj sta jih sestavila dva izmed njegovih bližjih prijateljev in sodelavcev: leta 1957 prispeta v Tangier, kjer je Burroughs pisal *Goli obed*, bitnika Jack Kerouac in Allen Ginsberg (Boon 2002). V knjigi se ljudje konstantno spreminjajo v protoplazmo, da bi se bolje prilagodili novi realnosti, saj je materialni svet za njih neprijeten, odbijajoč. Roman je bil določen čas prepovedan v ZDA zaradi deviantne, nasilne homoerotične spolnosti. Ožigosali so ga za brutalnega, obscenega in ostudnega, saj opisuje halucinacije zasvojenca (Stanovnik 1993). Te so zapisane v tipičnem Burroughsovem stilu, imenovanem *cut-up* (tehnika razrezanja). Značilnost te tehnike je, da je tekst »razrezan« na dele, ki so nato po drugačnem zaporedju sestavljeni skupaj. Literati to tehniko uporabljajo, da bi razbili linearnost teksta. Tako proti koncu knjige beremo: »V Goli obed lahko vstopiš, kjer ti je drago. Napisal sem lepo število

⁷⁷ Poleg heroina je v tej knjigi opisan tudi Burroughsov izlet v Mehiko in tamkajšnja intoksikacija z meskalinom.

⁷⁸ *Goli obed* vsebuje tudi del besedila, ki je nastal pod vplivom *ayahuasce*. Burroughs je bil eden izmed posameznikov, ki je v svojem življenju poskusil veliko večino drog, ki so človeku poznane. Veliko zapisov, ki so nastale pod vplivom različnih psihoaktivnih substanc, je kasneje vključil v svoja dela.

uvodov« (Burroughs 1993: 197). Branje omenjene knjige od začetka do konca deluje kot branje kosov besedila, ki se med seboj mešajo in dejansko učinkujejo kot kakšne blodnje zasvojenca. To dejansko so, saj je tekst nastal v Tangierju leta 1959, v času, ko se je Burroughs odvajal od heroina. Takšne beležke so zapisane kot: »*Dezintoksikacijske beležke. Paranoja zaradi začetka odvajanja...Vse je videti sinje...Meso mrtvo, razvlečeno, brez barve. Nočne more med odvajanjem*« (Burroughs 1993: 51). V romanu imamo tako poleg blodenj tudi nekakšno dejanskost: trenutke lucidnosti, ki jih je Burroughs premogel med odvajanjem, in seveda tudi konzumacijo psihoaktivnih substanc, kot so amfetamini ali *yagé*: »*Podobe padajo počasi in mehko, kakor snežinke*« (Burroughs 1993: 97). Seveda pa so določeni deli teh blodenj tudi zgodbe, ki so zaradi *cut-up* tehnike bralcu podane po kosih. Le-te se dogajajo v drugačnih prostorih-časih, kot pravi avtor, in na koncu knjige se združijo. Stvari in osebe se spreminjajo v žuželke, zdravniki masirajo srce s čistilcem zamašenih odtokov in agenti iz oddelka za droge so sami odvisniki. Zgodba je polna bizarnosti, knjiga je podoba razkroja duše, vizija pekla, ki nas mogoče čaka nekje v prihodnosti, nekakšna gnusna antiutopija, ki že s samim naslovom napoveduje svojo vsebino: »*golota*« kot golota pogleda, zmožnost jasnega videnja in »*obed*«, ki je vsa hrana, ki jo lahko na mizi vidimo s tem jasnim pogledom. Je trenutek, ko lahko vsi vidijo, kaj je »*nabodeno na vilicah*« (Stanovnik 1993: 218). Seveda je v romanu tudi veliko opisov heroina in zadetosti, ki sledi njegovemu zaužitju, ter odvisnikov. »*Mornarjev polsteni klobuk in črni plašč visita na kljuki, zgrbančena od hrepenečega hiranja. Jutranje sonce obroblja Mornarja z oranžnorumeno avreolo džanka... Džanki, celo džanki mornarjevega kova, se ravna po Času droge in kadar vsiljivo vdira v Čas koga drugega, mora, tako kot vsi prosilci, čakati*« (Burroughs 1993: 174).

V šestdesetih letih 20. stoletja postanejo popularni literati preteklih časov, na primer Antonin Artaud (1896–1948). Pridobijo si večji ugled pri drugih literatih in bralcih. V tekstu *Poziv mladosti, intoksikacija – dezintoksikacija (Appeal to Youth, Intoxication – Desintoxication, 1934)* o opiju napiše: *Najbolj grozljiva iznajdba ničnosti, ki je kadarkoli oplodila človekovo senzibilnost. Vendar nič ne morem narediti, če ne občasno vzamem vase nekaj te kulture ničnosti. Ni opij tisti, zaradi česar lahko delam, temveč njegova*

odsotnost. In da bi čutil to odsotnost, mora biti opij občasno tudi prisoten» (Artaud v Boon 2002: 67).

Značilen »pathos«, ki spremlja razvoj tako imenovane »narkotične literature«, torej od naivnosti prvih uživalcev opija do okrevajočega odvisnika, ki stopa nazaj v trpek svet, je stalnica že kakšnih 200 let. V zadnjih desetletjih je izšlo več knjig na temo heroina – ki ga tudi spremlja odvisnost – na primer *Trainspotting* (1993) škotskega pisatelja Irwina Welsha ali Jim Carrollov *Košarkarjev dnevnik (The Basketball Diaries, 1978)*. Zdi se, kot da je ta tema neizčrpna oziroma, če se vrnem na začetek pričujočega diplomskega dela, kot da človeka vleče nekakšna skorajda biološko osnovana želja po spreminjanju zavesti. In ker je ta želja skorajda univerzalna, jo spremlja zanimanje številnih ljudi, kar pomeni, da se prodaja. Obe omenjeni knjigi sta bili veliki uspešnici, po katerih so v devetdesetih letih 20. stoletja posneli tudi filma (kar priča o zanimanju za tovrstno temo tudi v filmskem svetu). Vendar je veliko vprašanje, kako je mogoče, da je po toliko zapisanem o odvisnosti še vedno na svetu tako veliko odvisnikov. Se lahko vrnemo v absurдни univerzum Burroughsa in trdimo, da je zasvojenost celično hrepenenje, torej vtakano v samo biološko komponento človeka? Burroughsova razlaga je definitivno preveč ekscentrična. Zato pa so že antični Grki vedeli o opiju povedati to, zaradi česar verjamem, da bo ta psihoaktivna substanca vedno imela oblast nad ljudmi; »takrat« je namreč mak rasel ob reki *Lethe*, antični reki pozabe. Opij ima to sposobnost, da ljudje pozabijo, in to so vedeli tudi literati. Zato bo opij tudi ostal v naši družbi, saj si želi večina ljudi vedno kaj pozabiti.

Poleg konoplje, psihedelikov in narkotikov so imele na literate in posledično literaturo velik vpliv tudi druge psihoaktivne substance. Tako velikokrat zasledimo anestetike, kot je natrijev oksid (Coleridge), stimulantne kot na primer amfetamini, kava in kokain: znani lik Sir Arthurja Conana Doylea, Sherlock Holmes, je bil odvisen od kokaina ali nepozabni Sigmund Freud, ki je pred svojo odvisnostjo kokain povelečeval kot zdravilo, ki lahko ozdravi skoraj vse bolezni. Poleg njiju lahko o kokainu beremo tudi v zapisih glasbenikov. Kot primer naj navedem nedavno izdano avtobiografijo Milesa Davisa (*Miles Davis Autobiography, 2000*), kjer z zelo zabavnim pisanjem pripoveduje razne

dogodke iz svojega življenja, ki so povezani s psihoaktivnimi substancami. Poleg tega tudi kulturna knjiga *Doktor Jekyll in gospod Hyde* (*The strange case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*, 1886) govori o posamezniku, ki z uporabo neke psihoaktivne substance oživi svojo »drugo osebnost«, ki mu je bila do tedaj skrita. Konec 20. stoletja pride do vdora novih sintetičnih drog (na primer MDMA), ki seveda vplivajo tudi na literaturo. Ne smemo pa pozabiti, da je največ napisanega o najbolj popularni psihoaktivni substanci: seveda govorim o alkoholu. Le-to lahko najdemo v veliki količini knjig, saj je družbeno sprejeta tako kot tobak, zato sta obe psihoaktivni substanci nekako »vsakdanji«, kar pa pomeni, da ne izstopata tako kot na primer opisi zadetosti z meskalinom.

6. SKLEPNO POGLAVJE

V času nastanka tega diplomskega dela sem se zavedela neverjetne količine literature,⁷⁹ ki je na tak ali drugačen način povezana s psihoaktivnimi substancami: od botaničnih, kemijskih, psiholoških in psihoterapevtskih, etnoloških in antropoloških tekstov do »poljubno popotniških« opisov orientala iz 17. in 18. stoletja, priročnikov, romanov itd. Sedaj bi se vrnila na začetek diplomskega dela in poskusila odgovoriti na v uvodu zastavljeno raziskovalno vprašanje: na kakšen način so izbrani literati 19. in 20. stoletja občutili psihoaktivne substance ter kako so ta občutenja zapisali. Osrednja teza diplomskega dela, ki je bila izpeljana iz postavljenega raziskovalnega vprašanja, je bila, da je človeštvo že od nekdaj uporabljalo psihoaktivne substance v različne namene (zdravstvene, religijske, magijske itd.) kot tudi v procesu umetniškega ustvarjanja (v pričujočem delu je bilo to literarno). V teku dela sem tezo potrdila, saj (kot sem že omenila na začetku) predstavlja konzumacija psihoaktivnih substanc očitno velik del človekove aktivnosti. Gre za to, da človek potrebuje »onostranstvo«,⁸⁰ torej vednost, da ne obstaja le ta svet. Potrebuje druge dimenzije, druge svetove; potrebuje počitek in uteho. Za vsakega literata je konzumiranje psihoaktivnih substanc predstavljalo nekaj drugega, a vendar lahko med posameznimi avtorji opazimo določene podobnosti in razlike. Pesniki in pisatelji *Kluba hašišinov* so se s svojim ritualom uživanja hašiša vračali v čas ibn-Sabbe, v rajske vrtove, ki jim je Charles Baudelaire namenil tudi knjigo z naslovom *Umetni raj*. V tem delu je raziskoval vpliv konoplje na človeka ter implikacije, ki jo lahko ima uporaba te substance na družbo. Na isto legendo se je v svojih poezijah navezoval tudi pesnik Arthur Rimbaud in slovenski pisatelj Vladimir Bartol v romanu *Alamut*. Za Fitzo Hughu Ludlowa je hašiš predstavljal to, kar je za Thomasa De Quinceyja predstavljal opij: »predmet« odvisnosti. Ludlowov *Uživalec hašiša* in De Quinceyjeve *Izpovedi angleškega uživalca opija* sledita isti zgodbi: kako avtorja iz neke povsem »nedolžne« razvade preideta v zasvojenost. Zasvojenost z opijem oziroma heroinom je prav tako tema del Jeana Cocteauja, Williama S. Burroughsa in

⁷⁹ V tem trenutku ne govorim o dostopnosti del, temveč o količini obstoječih del, za katere sem izvedela preko spleta oziroma med različnimi debatami o temi, ki je bila v tem diplomskem delu obravnavana.

⁸⁰ Človek je diaforično bitje in išče načine za razmostitev precepa med njim samim in zunanjim svetom, išče pobeg od vsakdana.

Aleisterja Crowleyja. Pravzaprav večino narkotične literature spremlja obravnavanje odvisnosti. To dejstvo pa ni nič čudnega, saj vemo, da vsi preparati, narejeni iz maka, pri dolgotrajni uporabi vodijo v odvisnost. Poleg odvisnosti se narkotična literatura navezuje tudi na sanjam podobno stanje, v katerega človek zapade, ko je pod vplivom opiatov. Poezija Samuel Taylor Coleridgea *Kubla Khan* izhaja prav iz takšnega stanja. To pa ni značilno samo za narkotike, temveč tudi za določene ostale psihoaktivne substance, na primer konopljo. V delih, ki se navezujejo na konopljo in sem jih izbrala za to diplomsko delo, je lepo videti, kako so avtorji občutili to »sanjavost«. Takšna je tudi knjiga Walterja Benjamina z naslovom *Hašiš*. V njej avtor nazorno prikaže učinke, ki jih ima konoplja na človeka – opiše, kar sam doživi, ko použije hašiš. Na podoben način je napisana tudi knjiga Aldousa Huxleyja *Vrata zaznavanja* zbirka esejev, ki so nastali pod vplivom meskalina. Huxley in Benjamin predstavljata drugačno vrsto literature kot na primer Crowley ali Baudelaire. Razlikujeta se namreč v tem, da sta z različnimi psihoaktivnimi substancami delala eksperimente na sebi, počutja, razmišljanja in ugotovitve pa zapisala tako, da je videti, kot da je bil to eksperiment. Carlos Castaneda, ki je pisal o isti psihoaktivni substanci kot Huxley, le da naj bi on použival kaktus peyotl, ne pa le aktivne substance meskalin, predstavlja sicer tudi nekakšno vrsto eksperimentalnega použivanja drog, le da je to v njegovi knjigi *Učenje pri don Juanu* vpleteno v (bolj ali manj fikcijsko) zgodbo njegovega učenja znanja staroselcev. Prav tako sta obravnavana romana Crowleyja in Burroughsa fiktivni zgodbi, ki poleg ostalega govorita tudi (če ne predvsem) o uporabi drog in občutjih, ki tej uporabi sledijo. Edina knjiga po mojem izboru, ki je bila napisana za otroke, torej Carrollova *Alica v čudežni deželi*, je med vsemi analiziranimi knjigami nekaj posebnega, saj prikaže pozitivno stran psihoaktivnih substanc, to je možnost vstopa v sanjske, čudežne svetove neverjetnega. Burroughsovo *Golo kosilo* je pravo nasprotje takšne lahkotnosti doživljanja psihoaktivnih substanc. To delo prikaže svet v luči dolgoletnega zasvojenca, kjer je vse gnusno, bolešno, kaotično itd. Kot smo torej videli, obstajajo med obravnavanimi deli tako velike razlike kot podobnosti, vse pa nas popeljejo v svetove drugačne od vsakdana. Poleg tega pa je zanimivo tudi, kako določeni avtorji obravnavajo koncept volje. Baudelaire nam na primer razloži, da po konzumaciji hašiša izgine kakršnakoli volja, da bi človek kaj naredil. Po njegovem mnenju bi bilo katastrofalno za družbo, če bi vsi njeni pripadniki

konzumirali to psihoaktivno substanco, saj ne bi nihče nič več počel. Enak učinek na voljo naj bi imeli tudi ostali dve obravnavani psihoaktivni substanci, meskalin in opij. Huxley nam v svojem eseju *Vrata zaznavanja* prav tako razloži, da posameznik, ki je pod vplivom meskalina, ne želi prav ničesar početi. Podobno lastnost imajo tudi opiat: človek namreč postane popolnoma nezainteresiran, nič se mu ne zdi vredno početi. Kljub temu so vsi obravnavani literati spisali veliko dobrih del, nekatera so celo priznana kot »višek svetovne književnosti«. Mnogim literatom so droge predstavljale inspiracijo za literarno ustvarjanje (na primer Rimbaud in Baudelaire), določenim celo »način življenja« (znano je, da sta Burroughs in Crowley konzumirala veliko količino psihoaktivnih substanc in da sta bila oba odvisna od heroína), drugim, na primer Huxleyju ali Castanedi pa so te substance predstavljale ključ za odpiranje »vrat zaznavanja«. Ta ideja pa nas vrne v drugo poglavje pričujočega diplomskega dela, na izjavo Schultesa, da so si določene psihoaktivne substance in nekatere substance v našem telesu (glej str. 13) izredno podobne in lahko delujejo kot »podobni ključi, ki ustrezajo isti ključavnici« (v Schultes in drugi 2001). To pa nas spet privede do vprašanja, postavljenega na začetku diplomskega dela, torej zakaj imamo v možganih takšne receptorje, na katere se psihoaktivne substance vežejo. Na takšna vprašanja pa verjetno nikoli ne bomo znali odgovoriti.

Ugotovimo lahko, da je literatura psihoaktivnih substanc sledila določeni evoluciji. Iz predmodernega obdobja, ko so se avtorji osredotočali na mitološki vidik drog, ko so sledili fascinaciji nad orientom, ko so v naravi videli alegorije sil, ki se v literaturi pojavljajo kot simboli, je prešla v moderno dobo, kjer psihoaktivne substance postanejo umetni povzročitelji transformacije psihe. V sodobnem času pa so droge vedno bolj vidne kot biokemične snovi, ki omogočajo ravnovesje različnih substanc v človeškem telesu ali pa ga uničujejo. V katero smer gre literatura o psihoaktivnih substancah, je težko napovedati. Smernice pa lahko iščemo v splošnem odnosu družb do drog, saj sledimo ideji, da literatura odseva dogajanje v družbi. Svet se odpira proti večji informiranosti glede drog, zdi se, da gre v smeri vse večje tolerance, a vseeno nam droge kot take z družbenega vidika prinašajo veliko število problemov, vprašanj in dilem. Človek je z njimi nerazdružljiv, tako kot ne more odtegniti drugih kemijskih substanc iz svojega

telesa. Ker smo biološka bitja, ki konec koncev (s stališča sodobne zahodne družbe) delujejo na podlagi atomov in molekul, dejansko vse vpliva na nas. Nekatere substance nam izboljšajo imunski sistem, nekatere zmanjšajo strahove,⁸¹ določene pa popolnoma spremenijo naše zaznavanje prostora in časa, čustva itd. Takšne psihoaktivne substance so prisotne že tisočletja, njihova zgodovina je dolga in burna.

V 21. stoletju se poleg različne ostale literature o drogah (medicinski, biokemijski in drugi priročniki o njihovem delovanju), njenem vplivu oziroma posledicah (priročniki o preprečevanju zasvojenosti), socioloških teorijah, zgodovinskih pregledih drog, pogosto pojavlja tudi mladinski roman, katerega vsebina je povezana z drogami. Večinoma so to romani, ki obravnavajo škodljive posledice uporabe drog, zasvojenost, bolezni in smrt na način, kot je to predstavil znani roman *Mi otroci s postaje Zoo* (*Wir Kinder vom Bahnhof Zoo*, 1978) avtorice Christiane F. Velikokrat so to avtobiografska dela, ki služijo poleg drugega tudi za to, da mladino poučujejo o tem, kaj droge so oziroma kaj lahko od njih pričakujemo. Popularni knjigi kot sta na primer *Verena je na ekstaziju* (*Voll der Wahn*, 1997) avtorice Maliese Arold ali slovenski roman Matjaža Fritza *Do golega in čisto do konca* (2007), sta le še dva dodatna primera tovrstne mladinske literature.

Pomemben pojem, ki se pojavlja v praktično vsej literaturi o psihoaktivnih substancah, je pojem *dvojnosti*. Po eni strani je to seveda dvojnost oziroma mnoštvo dimenzij, v katere je človek vržen s konzumacijo psihoaktivnih substanc. Po drugi strani pa gre za nekakšno podvojevanje določenih literarnih del. De Quincey, na primer, je bil reproduciran tako v drugem delu Baudelairovih *Umetnih nebesih* kot v Ludlowem *Uživalcu hašiša*. Ta dvojnost je imanentna lastnost drog: najdemo jo v kontekstu vojn, ki jih spremljajo, v problemih in užitku drog, v resnici in laži, ki jo povzročajo itd. (Plant 1999). Droge so ambivalenten pojem, v katerem se skrivajo tako nebesa kot pekel, tako nagrada kot kazen. Težko je nanje gledati z nekega »objektivnega« stališča, določiti, tako kot je želel Baudelaire, nekakšno »moralnost« drog. Prinašajo veliko problemov, na primer vprašanje prohibicije in črnega trga, človekovih pravic in osebne svobode. V sodobni družbi je

⁸¹ Najbolj znana psihotropna (iz *psiche* in *tropia*; takšna, ki spreminja zavest) rastlina iz »domače lekarne« je šentjanževka (*Hypericum perforatum*), katere aktivna sestavina je hipericin.

večina naravnih drog negativno konotiranih, čeprav so bile določene izmed njih v preteklosti pojmovane kot zdravilne. Vendar pa koliko fantastičnih svetov se nahaja v psihoaktivnih substancah! Videli smo Alicine dogodivščine, Huxleyjeva in Benjaminova videnja, Castanedo, Baudelaira. Naj zaključim s Huxleyem, ki je bil že pred leti povod za nastanek pričujočega diplomskega dela: psihoaktivne substance vsebujejo tako nebesa kot pekel. Droge so paradoks. So ambivalenca. Ter očitno nerazdružljive od človeka.

7. VIRI IN LITERATURA

1. Bartol, Vladimir (2002): *Alamut*. Ljubljana: Založba Sanje.
2. Baudelaire, Charles (1968): Les paradis artificiels. V Marcel A. Ruff (ur.): *Œuvres complètes*, 566–619. Pariz: Éditions de Seuil.
3. Benjamin, Walter (1999): *Hašiš*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
4. Boon, Marcus (2002): *The Road to Excess. A History of Writers on Drugs*. London: Harvard University Press.
5. Booth, Martin (2003): *Cannabis, A History*. London: Bantam Books.
6. Burroughs, William S. (1993): *Goli obed*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
7. Carroll, Lewis (1986): *Alice's Adventure in Wonderland and Through the Looking-glass*. London: Hamlyn Publishing.
8. Castaneda, Carlos (2001): *Učenje pri don Juanu*. Ljubljana: Gnostica.
9. Cocteau, Jean (2007): *Biografija in delo*. Dostopno na <http://www.jeancocteau.net/> (21. avgust 2007).
10. Crowley, Aleister (1990): *Dnevnik uživalca mamil*. Ljubljana: Samozaložba P. Amalietti.
11. De bibliotheca (2005): *Classici della letteratura Italiana. Il Milione di Marco Polo*. Dostopno na <http://digilander.libero.it/bepi/biblio3a/indice3.html> (3. avgust 2007).
12. Deleuze, Gilles (2006): Two Questions on Drugs. V *Two Regimes of Madness, Texts and Interviews 1975–1995*, 151–155. New York: Semiotexte.
13. Emboden, William A. (1972): Ritual Use of Cannabis Sativa L.: A Historical-Ethnographic Survey. V Peter T. Furst (ur.): *Flesh of the Gods: The Ritual use of Hallucinogens*, 214–236. London: George Alen & Unwin Ltd.
14. Erowid.org (2007): *Documenting the Complex Relationship Between Humans & Psychoactives*. Dostopno na <http://www.erowid.org> (27. februar 2007).

15. Escohotado, Antonio (1999): *A Brief History of Drugs, From the Stone Age to the Stoned Age*. Rochester: Park Street Press.
16. F., Christiane (2005): *Mi, otroci s postaje ZOO*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
17. Haralambos, Michael in Martin Holborn (2001/1995): *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
18. Hren, Jože (2005): *Droge v zgodovinski perspektivi*. Seminarska naloga. Ljubljana: ISH.
19. Huxley, Aldous (1993): *Vrata zaznavanja, Nebesa in pekel*. Ljubljana: Studia Humanitatis Minora.
20. Huxley, Aldous (2003): *Krasni novi svet*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
21. Konoplja.org (2007): *Konoplja*. Dostopno na <http://www.konoplja.org> (3. avgust 2007).
22. Kvaternik Jenko, Ines (2006): *Politika drog, Pregledi uporabnikov in uporabnic*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
23. McKenna, Terence (1992): *Food of the Gods*. New York: Bantam Books.
24. Miller, John in Randall Koral, ur. (1995): *White Rabbit, A Psychedelic Reader*. San Francisco: Chronicle Books.
25. PBS (1998): *Opium throughout history*: Dostopno na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/heroin/etc/history.html> (27. februar 2007).
26. Plant, Sadie (1999): *Writing on Drugs*. London: Faber and Faber.
27. Rudgley, Richard (1993): *The Alchemy of Culture, Intoxicants in Society*. London: British Museum Press.
28. Sartre, Jean Paul (1981): *Gnus*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
29. Schultes, Richard Evans (1972): An Overview of Hallucinogens in the Western Hemisphere. V Peter T. Furst (ur.): *Flesh of the Gods: The Ritual use of Hallucinogens*, 3–54. London: George Alen & Unwin Ltd.
30. Schultes, Richard Evans (1976): *Hallucionogenic Plants*. New York: Golden Press.

31. Schultes, Richard Evans, Albert Hofmann in Christian Rätsch (2001): *Plants of the Gods, Their Sacred, Healing, and Hallucinogenic Powers*. Vermont: Healing Arts Press.
32. Siegel, Ronald K. (2005): *Intoxication: The Universal Drive for Mind-Altering Substances*. New York: Inner Traditions.
33. Stanovnik, Majda (1993): Gol duh in golo telo nista privlačna. Spremnna beseda. V William S. Burroughs: *Goli obed*, 209–221. Ljubljana: Cankarjeva založba.
34. ŠOU (2007): *Zakonodaja in prepovedane droge*. Knjižica v sklopu *Prohibicija slepi*. Ljubljana: ŠOU.
35. The Sputnik Drug Information Zone (1996): *Fitz Hugh Ludlow Hypertext Library*. Dostopno na <http://users.lycaeum.org/~sputnik/Ludlow/> (3. avgust 2007).
36. Tiefert, Marjorie A. (1999): *The Samuel Taylor Coleridge Archive*. Dostopno na <http://etext.virginia.edu/stc/Coleridge/index.html> (20. junij 2007).
37. Tomc, Gregor (1999): Omamljanje z resničnostjo. Spremnna beseda. V Walter Benjamin: *Hašiš*, 135–159. Ljubljana: Cankarjeva založba.
38. Uršič, Marko (2005/2006): *Predavanja pri predmetu Teorija simbolnih form 2005/2006*. Ljubljana: FDV.
39. Verbinc, France (1979): *Slovar tujk, Šesta izdaja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
40. Wilde, Oscar (1994): *The Picture of Dorian Gray*. London: Penguin Books.